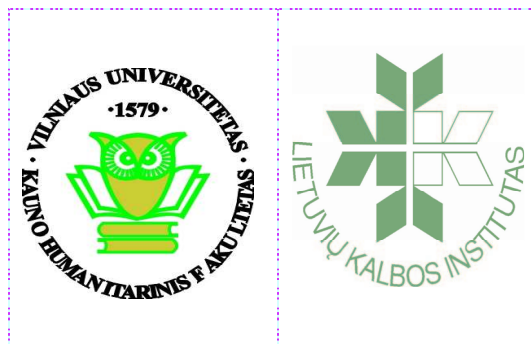

*Regioninė onomastika:
ką sužinome iš vardyno*

*Regional Onomastics:
What do We Learn from the Onomasticon*

Tarptautinės mokslinės konferencijos
TEZĖS

Kaunas,
2011 m. lapkričio 10–11 d.

Konferencijos komitetas

Prof. habil. dr. Grasilda Blažienė (Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius)

Vyriaus. mokslo darbuotojas dr. (HP) Kazimieras Garšva (Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius)

Doc. dr. Ilona Mickienė (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra)

Doc. dr. Daiva Deltuvienė (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedra)

Doc. dr. Daiva Aliūkaitė (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra)

Dokt. Lina Bačiūnaitė-Lužinienė (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra)

Inga Vaitkevičiūtė (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra)

KONFERENCIJĄ REMIA
Lietuvos mokslo taryba

Aliaksandr ADAMKOVICH
(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

ЛИТУАНИЗМЫ В ТОПОНИМИКЕ ВИТЕБСКОЙ ОБЛАСТИ

О том, что в Беларуси когда-то жили балты, мы можем узнать не только из данных археологии и антропологии, но также и из лингвистики, прежде всего из ономастики. Иногда эти данные могут рассказать о том, какие народы жили на данной территории и какие исторические процессы протекали здесь гораздо больше, чем различные исторические свидетельства.

Территория Витебской области за последнее тысячелетие находилась на нескольких пограничьях: балто-славянском (литовско-белорусском и латышско-белорусском) и белорусско-русском. Это сказалось на её специфике, потому что она в себе запечатлела следы различных культур. Здесь рассмотрим лишь литовское влияние на топонимическую картину Витебской области.

Важно отметить, что за последнее тысячелетие сузилась граница распространения балтов, которая постепенно перемещалась с востока на запад, что и подтверждают данные ономастики: чем восточнее от литовской границы, тем меньше обнаруживается литуанизмов.

Больше всего литовских топонимов в Витебской области обнаруживается на территории Браславского района, в некоторых местах они составляет до 60 % в его общей топонимической картине. Немало их находится и в Поставском районе. Меньше: в Миорском, Шарковщинском, Глубокском (там они составляют от 1 до 10 %).

Далее рассмотрим основные ойконимические модели литовского происхождения, которые обнаружены в Витебской области.

С суффиксом *-шки* в Браславском районе зафиксировано 227 ойконимов, в Поставском 83, т.е. в тех районах, которые непосредственно граничат с Литовской Республикой; в Миорском районе их только 5. В восточной части Витебской области они не зафиксированы.

Немного по-другому выглядит ситуация с ойконимами на *-аны/-яны*. Они представлены практически на всей территории области: в Браславском — 29, Поставском — 14, Полоцком — 11 и т.д.

В Беларуси ойконимическая модель на *-ане* включает 33 ойконима и большинство их находится на территории Витебской и Гродненской областей. В Витебской области они расположены во всех её частях: в Бешенковичском, Витебском, Глубокском, Городокском, Докшицком, Лиозненском, Миорском, Оршанском, Полоцком и др. районах.

На *-анцы* ойконимы в основном находятся в Браславском районе, там их 9. По одному встречаются также в Глубокском и Докшицком районах.

С суффиксом на *-уны* ойконимы встречаются в единичных количествах практически во всех районах области: в Браславском, Бешенковичском, Витебском, Поставском, Шарковщинском и др.

Айконимы с суффиксом на *-ейки* менее многочисленны и компактно расположены лишь на белорусско-литовском пограничье.

С суффиксом на *-ели* ойконимы встречаются: в Браславском — 17, Поставском — 8, Глубокском — 5, Верхнедвинском — 4.

С суффиксом *-ойци* ойконимы практически не зафиксированы. Встречаются только единичные названия в Браславском и Поставском районах.

С суффиксом *-ули* зафиксировано несколько ойконимов на литовско-белорусском пограничье.

С суффиксом *-ути* также незначительное количество ойконимов на белорусско-литовском пограничье.

Ойконимы на *-ини/-ыни* также немного, но они рассредоточены на всей территории Витебской области.

На *-ени/-эни* — единичные случаи. В Витебской области они зафиксированы в Браславском, Городокском, Толочинском, Сенненском, Лепельском районах.

На *-оли/-ели* ойконимов зафиксировано немного, большинство в Браславском районе, встречаются также в Шумилинском, Бешенковичском, Рассонском районах.

Префиксальные дериваты литовского происхождения представлены в значительно меньшем количестве, чем суффиксальные и созданы с префиксами *па-*, *ажу-*, *анта-*.

Также встречаются гибридные ойконимы, в которых в основе — балтский антропоним и славянский суффикс.

Как видим, среди топонимии Витебской области самая продуктивная — суффиксальная словообразовательная модель.

* * * * *

Veronika ADAMONYTĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

KELETAS PASTABŲ DĖL SUDURTINIŲ PIETŲ LIETUVOS VIETOVARDŽIŲ, KURIŲ ANTRASIS SANDAS YRA GEOGRAFINIS NOMENKLATŪRINIS TERMINAS

Pietų Lietuvos plotas jau seniai sulaukia kalbininkų (B. Savukynas, A. Vanagas) dėmesio dėl šios teritorijos onimuose aptinkamų jotvingiškujų relikvų, kuriuose atspindimas archajiškas žodynas, daryba, kirčiavimas.

Konferencijoje skaitysimo pranešimo tikslas — aptarti sudurtinių Pietų Lietuvos vietovardžių (apibrėžiamas tyrimo plotas — Kapčiamiesčio, Švėntezerio, Veisiejų valsčiai, duomenys rinkti iš tarpukario Lietuvos žemės vardyno anketų), kurių antrasis sandas — nomenklatūrinis terminas (*balà*, *raistas* ir pan.), pirmųjų sandų kilmę, pateikti pirmines išvadas apie šį darybos būdą minėtame plote. Taigi, medžiagos kiekis bus apibrėžiamas ne tradiciniu skirstymu į klases, kuris jau yra įprastas lietuvių arealinės onomastikos tyrimuose, o vietovardžio morfologinės sandaros kriterijumi, kai antrasis sandas apibrėžia toponimo objektą jo vardo teikimo metu.

Pranešime bus pateikiamas sinchroninis tiriamo laikotarpio (1935–1936 m.) sudurtinių vietovardžių sistemos vaizdas — išnagrinėjus matyti, kad valsčių vietovardžių pirmieji sandai siejami su fiksuotais arba tik iš istorinių šaltinių žinomais asmenvardžiais: *Būt-salis* rst. : avd. *Butà*, *Bùtas*, *Dōmin-a-balė* b. : avd. *Dōminas*, *Domýnas*, *Kalùč-ia-balė* b. : **Kalutis* avd., plg. avd. *Stanislao Kalucis* 1654, *Marcin Kalutis* 1784 (IAK)¹, *Lók-ia-raistis* rst. : avd. *Lokỹs*, *Mač-ia-balė* b. : *Mačis*, *Mačỹs*, *Māčius*, plg. *Macỹs*, *Maciónis*, apeliatyvais: *Grūš-ia-balė* b. : *grūšià* 'kriaušės medis', *Kvaj-a-raistis* b. : *kvajà* 'pušis'. Pranešime bus aptarti ir vietovardžiai, kurių kilmė nėra aiški, pvz., *Nās-a-gojis* b., tyrimo rezultatai lyginami su jau apie sudurtinius vietovardžius rašiusių kolegų darbų išvadomis.

* * * * *

¹ Istorinių asmenvardžių kartoteka, saugoma Vardyno skyriuje

Daiva ALIŪKAITĖ, Giedrė RUTKAUSKAITĖ

(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

PRAGMATONIMAI IR JŲ KLASTOTĖS: ŽVALGOMASIS TYRIMAS

Chrestomatinė onomastikos tiriamoji medžiaga (antroponimai, toponimai) moderniam pasaulyje, kai daiktams suteikiama beveik subjektinė vertė, pasipildo nauju sluoksniu — daiktų vardu. Pranešimo tiriamoji medžiaga — prekių ženklai ir jų klastotės. Prekių ženkluams įvardyti lingvistiniame diskurse plinta pragmonimų arba pragmatonimų terminas (žr. L. I. Duka 2002; J. A. Gruševska 2005; O. V. Kirpičeva 2007; A. A. Isakova 2008).

Prekių ženklų kūrimas atitinka tipišką nominacijos schemą. Konkrečiu pragmatonimu (pvz., Adidas, Nike, Puma, Hugo boss, Dolce & Gabbana, Panasonic, gmail ir kt.) siekiama prekę ar prekių grupę išskirti iš kitų.

Tyrimais įrodoma (plg. R. Marcinkevičienė 2000; I. Sideravičiūtė-Mickienė, S. Juzelėnienė 2005), kad tikriniai žodžiai žmonėms sukelia tam tikrų vaizdinių, turi verčių. Manytina, kad kaip tik tokia tikrinių žodžių *galia* ir lemia prekių ženklų klastojimą (pvz.,

Pragmatonimų kultūrinės, socialinės konotacijos *vartojimo kultūros* visuomenėje veikia imperatyviai. Garsių vardų produkcija yra vertesnė nei neturinčių tokių konotacijų prekės ženklų produkcija, taigi siekiant pritraukti kuo daugiau kokios nors produkcijos ar paslaugos vartotojų kuriami pragmatonimai-simuliakrai, arba klastotės.

Pranešime pragmatonimų klastočių kūrimo būdai apibendrinami kaip tam tikri grafologinės kodų kaitos tipai.

Literatūra

Marcinkevičienė, R. Kauno vardo konotacija. *Kauno istorijos metraštis*, II tomas, Kaunas, 2000, 137–143.

Sideravičiūtė-Mickienė, I., Juzelėnienė, S. *Palangos ir Nidos miestų konotacijos. Filologija* 10, 2005, 70–75.

Грушевська, Ю. А. *Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти* (Автореферат дисертації на соискание ученой степени кандидата филологических наук.), Дніпропетровськ, 2005.

Дука, Л. І. *Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті* (Автореферат дисертації на соискание ученой степени кандидата филологических наук.), Запоріжжя, 2002.

Исакова А., А. *Эволюция прагмонимического пространства: структура, семантика, прагматика* (на материале современной механонимии) (Автореферат дисертації на соискание ученой степени кандидата филологических наук.), Краснодар, 2008 p.15.

Кирпичева, О. В. *Ономастикон рекламного текста* (Автореферат дисертації на соискание ученой степени кандидата филологических наук.), Волгоград, 2007.

* * * * *

Lina BAČIŪNAITĖ-LUŽINIENĖ

(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

GIMINĖS ŠAKNŲ PAIEŠKOS BAŽNYČIOS METRIKŲ ĮRAŠUOSE: ČEKIŠKĖS PARAPIJOS KRIKŠTO IR MIRTIES METRIKAI

Nors vis dar globalėjančiame pasaulyje retai galime pasakyti prosenelės mergautinę pavardę, nežinome iš kokio krašto ir dėl kokių priežasčių senelis atkeliavo į žentus, retai pasidžiaugiamo, kad mūsų giminaičiai buvo ilgaamžiai žmonės.

Norėdami sužinoti apie save daugiau, galime paklausti vyresniųjų, tačiau kuo vėliau ateina noras domėtis savo šaknimis, tuo mažiau lieka tų, su kuriais ta tema galima pasikalbėt. Kai nebelieka tų, kurie galėtų pasidalyti prisiminimais, arba tie prisiminimai būna neryškūs dėl to, kad prabėgo daug metų nuo vieno ar kito įvykio, tenka patiems pasidomėti savo šaknimis rašytiniuose šaltiniuose. Genealogijos medį sudaryti pagelbėti gali įvairūs dokumentai: gimimo ir mirties, vedybų ir skyrybų liudijimai, mokymosi įstaigų baigimo, religiniai, sveikatos tikrinimo dokumentai, maldaknygių ar knygų įrašai. Taip pat galima pasivaikščiti po krašto kapines ar pabendrauti su kapines prižiūrinčia įstaiga, kuri turi ne tik kapinių išdėstymo planą, bet ir internavimo įrašus. Bažnyčios metrikų (krikštų, jungtųjų, mirimų) knygos — tai istoriniai šaltiniai, kuriuose gausu toponimų, antroponimų, gyvenimo realiųjų, pilietinės savimonės, grožinių tekstų pavyzdžių.

1792–1797 m. Čekiškės parapijos krikštų metrikų 22 puslapyje yra toks 1794 m. padarytas įrašas: *Die 9 mar[tius]. Ego Fran Zarowski adm[ınister] Cze. Baptisavi Infantulum Nomine Agatam Gertrudam Legitim Conjugum Patris Martini Narkiewicz matris Eve Stanislawaycia de Teritor Zabeliszki Levantes [Lavantes] M[agnificus] D[ominus] Victorinus Griegeszewski cum M[agnifica] D[omina] Ursula Zebrowska de Moteysze omnes Par. Czekiscensis*². Vien šiame įrašė gana daug genealogijai reikalingos informacijos: pakankamai aiški Agotos Gertrūdos Narkevičiūtės gimimo data, kadangi tuo laiku vaikus krikštydavo tą pačią dieną kai tik gimdavo arba po kelių dienų; jos tėvai — Martynas Narkevičius ir Ieva Narkevičienė, buvusi Stanislovaitytė — gyveno susituokę; šeima tuo metu gyveno Zabieliškių kaime; krikštatėviai gyveno kitame kaime nei krikštijamoji, tačiau buvo iš tos pačios parapijos.

Informatyviausi būna mirimų metrikų įrašai. Pavyzdžiui, 1803–1828 m. Čekiškės parapijos mirimų metrikų 23 verstinio puslapio įrašas: *Anno Domini 1809 die 23 mensis Novembris. Mortua est puella Magdalena filia Thoma et Martianna Cynkieviorum de Villa Koylawa, merbo [morbo] guturis [m]ulieribus a[e]tatis sua 14 annorum anfessa [confecta]. Cuius corpus zepultum [sepultum] est in Ca[el]meterio Parochiali*³. Įrašė būna nurodyta tiksli mirties data ir mirusiojo amžius, todėl nesunku apskaičiuoti gimimo metus; nurodyti mirusiojo tėvai; gimtinė; mirties priežastis (kai kurios ligos gali būti laikomos paveldimomis, nes keletas giminaičių ar kartų jomis sirgęs). 1927–1939 m. Čekiškės parapijos mirimų metrikų įrašas Nr. 22 atrodo taip: *13 / IV — 15 Dokiuose mirė Juozapas Bačiūnas sirges [sirgęs] votimi aprūpintas šv. Sakramentais 80 m. vedęs užsiiminėdavo ūkininkyste prisirašęs prie Čekiškės valsčiaus Kauno apskrities šios parapijos Jono sunus [sūnus]. Šeimynos liko žmona Ona Vaitiekaitytė 39 m. vaikai nuo pirmos žmonos Veronikos Bartkutės sunus [sūnus] Jurgis 32 ir nuo antros dukteris [dukterys] Stanislava 18 m. Antanina 16 m. Angele [Angelė] 14 m. Stefanija 8 m. Palaidotas Čekiškės kapuose. Kun. Ramanauskas*⁴. Čia ne tik labai aiškiai nusakyta šeimninė padėtis, nurodytos abiejų žmonių mergautinės pavardės, bet ir galima apskaičiuoti visų našlaičiais likusių vaikų gimimo datas.

Sklaidant bažnyčios archyvą įdomu stebėti vardų tradicijas, pavardžių paplitimą ir kaitą, žmonių ilgaamžiškumo kreivę. Nors Bažnyčių archyvų informacijos sistema (BARIS) pradėjo

² 9 kovo. Aš, padėjęs Pranas Zaruskas, Čekiškėje pakrikštijau kūdikį vardu Agota Gertrūda teisėtos sąjungos. Tėvo Martyno Narkevičiaus, motinos Ievos Stanislovaitytės iš Zabieliškių žemės. Krikštatėviai: didžiai gerbiamas ponas Viktoras Grigašauskas (?) su didžiai gerbiama ponia Uršule Žebrauskiene iš Matiešių; visi Čekiškės parapijos.

³ 1809 Viešpaties metais lapkričio 23 diena. Mirė mergaitė Magdalena, Tomo ir Marcijonos Cinkų dukra iš Kilovos kaimo, pribaugta gerklės ligos, moteriško amžiaus 14 metų. Jos kūnas yra palaidotas parapijos kapinėse.

⁴ Dokiuose (1938 m. — aut.) balandžio 13 dieną mirė, o 15 buvo palaidotas 80 metų Juozapas Bačiūnas, Jono sūnus, sirgęs votimi, aprūpintas Šv. Sakramentais, vedęs, ūkininkavo, priklausė Čekiškės valsčiui Kauno apskrīčiai, šiai parapijai. Šeimynos liko žmona Ona Vaitiekaitytė 39 m., vaikai nuo pirmos žmonos Veronikos Bartkutės — sūnus Jurgis 32 m. — ir nuo antros — dukterys Stanislava 18 m., Antanina 16 m., Angelė 14 m., Stefanija 8 m. Palaidotas Čekiškės kapuose. Kun. Ramanauskas.

veiklą 2009 m., tačiau suskaitmeninta tik dalelė esamų archyvų, todėl vis dar verta paimti į rankas seną rankraštį ir stengtis perskaityti pageltusių lapų įrašus tam, kad žinotum daugiau apie tai, iš kur atėjai.

* * * * *

Gabija BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, Kristina STANIONIENĖ
(Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas)

PIRMIEJI GEOLINGVISTINIO TYRIMO REZULTATAI: LABŪNAVOS APYLINKIŲ VIETOVARDŽIAI

Lietuvių toponimikos darbai daugiausia grindžiami atskirų šios mokslo srities klasių tyrimais. Tačiau, vykdant Lietuvių kalbos instituto projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida*⁵, atsirado galimybė papildyti lietuviškojo vardyno srities tyrimus pirmiausia bendrąja Labūnavos apylinkių mikrotoponimine medžiaga.

Pranešimo objektas – Labūnavos pagrindinės mokyklos direktorės Kristinos Stanionienės, jos kolegų lietuvių kalbos ir istorijos mokytojų, mokinių, šiaip entuziastų apie 15 metų fiksuoti Labūnavos apylinkių vietovardžiai ir jų liaudiška etimologija: oikonimų, agronimų, hidronimų, oronimų, holonimų, helonimų, drimonimų, kt.

Iš viso užfiksuota apie 270 onimų. Dauguma vietovardžių tėra užrašyti, žmonių nebeprisimenami, nes jau nebelikę ir kai kurių Labūnavos seniūnaitijai priklausiusių kaimų. Išlikę Labūnavos, Ansainių, Bučiūnų, Pamėklių, Serbinų, Kruopių, Sičionių kaimai. Jau nebėra Kačergių, Pabarupės, Pacūnų, Puzaičių, Linelių ir Servitgalių kaimų. Ne visų kaimų vietovardžiai aptariami pranešime, tačiau mikrotoponimikos fiksavimo darbai vyksta ir šiandien (dar tikslinami išnykusių Linelių ir Servitgalių kaimų onimai). Kaip teigia respondentai, kaimai buvę dideli ir jų išnykimą daugiausia lėmusi melioracija. Taigi vietos gyventojų pateikti vietų įvardijimai, jų liaudiška etimologija itin vertinga.

Labūnavos apylinkių vietovardžiai aptariami pagal klases: pirmiausia gyvenamųjų vietų vardai, tada žemėvardžiai, miškų vardai, kelių ir kalnų vardai, paskui – vandenvardžiai ir pelkėtų vietų pavadinimai, galiausiai – kiti vietovardžiai. Jie pateikiami abėcėlės tvarka ir, jei buvo užfiksuota, nurodoma liaudiška etimologija. Poklasiai skirstomi pagal kilmę: į asmenvardinius, apeliatyvines kilmės, iš kitų vietovardžių kilusius vardus; suminimi neaiškios kilmės vietovardžiai.

Pirmieji geolingvistinio tyrimo rezultatai leidžia apibendrinti, kad daugiausia užfiksuota žemėvardžių – apie 72 %, gyvenamųjų vietų vardų – apie 13 %, hidronimų – apie 12 %. Žvalgomasis mikrotoponimų kilmės nustatymas rodo, kad dominuoja iš apeliatyvų kilę onimai – apie 63 %, mažiau įvardijimų kilę iš asmenvardžių – apie 22 %, iš kitų vietovardžių – apie 11 %.

Literatūra

Morkūnas, K. Gelvonų krašto žemės kalba. *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Kalba. Lietuvos valsčiai. Gelvonai.* http://www.llt.lt/pdf/gelvonai/zemes_kalba.pdf

Razmukaitė, M. Gruzdžių apylinkių vietovardžiai. *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Kalba. Lietuvos valsčiai. Gruzdžiai.* http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai_vietovardziai.pdf

Sideravičiūtė-Mickienė, I. Dėl agronimų darybos. *Kalbų studijos.* 2006. Nr. 8. P. 27–30. http://www.kalbos.lt/zurnalai/08_numeris/04.pdf

⁵ „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028; projekto vadovė – prof. Danguolė Mikulėnienė).

Sirtautas, V. Mikrotoponimai ir praeitis. *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Kalba. Lietuvos valsčiai. Gruzdžiai.* http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-1_kalba-2003.pdf

Sviderskienė, D. Marijampolės apskrities Marijampolės valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai. *Acta Linguistica Lithuanica*. 2005. P. 91–118. <http://www.minfolit.lt/arch/1/465.pdf>

Vanagas, A. *Lietuvių vandenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos inst. I-kla, 2002.

* * * * *

Harald BICHLMEIER

(Saksonijos mokslų akademija, Vokietija)

TITEL DES VORTRAGS: EINIGE AUSGEWÄHLTE PROBLEME DER ALTEUROPÄISCHEN HYDRONYMIE AUS SICHT DER MODERNEN INDOGERMANISTIK

Die Namen der meisten größeren und vieler kleinerer Flüsse in Europa dürfen mit Recht als die älteste indogermanische Namensschicht gelten, die wir greifen können. Diese als ‚alteuropäische Hydronymie‘ bezeichnete Namensschicht reicht bekanntlich vom Atlantik bis ins Baltikum und von Südsandinavien bis auf den Balkan. Die maßgeblichen Forschungen zu ihrer Etablierung wurden ab den 1940er Jahren besonders von Forschern wie H. Krahe, W.P. Schmid und J. Udolph begründet und vorangetrieben. Innerhalb der Indogermanistik selbst ist die Tradition der alteuropäischen Namenkunde weitgehend abgerissen. Die vorgenannten Forscher haben jedoch in ihren ‚alteuropäischen‘ Arbeiten eine Art von Indogermanistik betrieben, die seit einigen Jahrzehnten als überholt gelten muss. Anhand einiger ausgesuchter Beispiele von alteuropäischen Hydronymen (Save, Drau, Isar/Istros, Vils, Fulda, Sinn u.a.) soll aufgezeigt werden, welche Anforderungen an Etymologien seitens der Indogermanistik heute gestellt werden, und welche Möglichkeiten des Erkenntnisgewinns sich bieten, wenn man sich der Methoden der modernen Indogermanistik bedient. Andererseits soll auch aufgezeigt werden, dass infolge der Anwendung moderner Indogermanistik auch vermeintlich sichere Etymologien noch einmal hinterfragt werden müssen. Dies kann dazu führen, dass früher für eindeutig geklärt gehaltene Fälle nun neu beurteilt werden müssen und so die bisherige Lösung nicht mehr als die einzig richtige gelten kann.

* * * * *

Laimutis BILKIS

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

DĖL KAI KURIŲ LIETUVIŲ OIKONIMŲ DARYBOS IR KILMĖS DVEJOPUMO

Lietuvių oikonimikos (toponimikos) darbuose galima išskirti keli atvejus, kai nurodomi galimi du gyvenamosios vietos vardo pamatiniai ar kilminiai žodžiai, priklausantys skirtingiems leksikos sluoksniams — bendriniais žodžiams ir tikriniais žodžiams (asmenvardžiams). Tokie žodžiai paprastai gali būti:

1) fiziografinis terminas ir tokią pačią šaknį (kameną) turintis asmenvardis, pavyzdžiui, *Šluin-iškės* : *šluinà* ‘šlynas’ arba avd. **Šluinas* (< *šluīnas* ‘šlubas’); *Šmōt-iškiai* : avd. *Šmōtas* arba *šmōtas* ‘žemės plotas, gabalas, sklypas’;

2) augalo pavadinimas ir tokią pačią šaknį (kamieną) turintis asmenvardis, pavyzdžiui, *Baravỹkai* : *baravỹkas* arba avd. *Baravỹkas*; *Jovaraĩ* : *jõvaras* arba avd. *Jõvaras*; *Šermũkšniai* : *šermũkšnis* arba avd. *Šermũkšnis*;

3) gyvūno pavadinimas ir tokią pačią šaknį (kamieną) turintis asmenvardis, pavyzdžiui, *Katinaĩ* : *kãtinas* arba avd. *Kãtinas*; *Kurãpk-iškiai* : *kurapkã* arba avd. *Kurapkã*;

4) asmens pavadinimas ir tokią pačią šaknį (kamieną) turintis asmenvardis, pavyzdžiui, *Kalniškiai* : *kalniškis* 'kalne gyvenantis žmogus; kalnėnas' arba avd. *Kalniškis*; *Totõr-iškiai* : avd. *Totõris*, *Totõrius* arba etn. *totõrius*;

5) įvairūs kiti bendriniai pavadinimai ir tokią pačią šaknį (kamieną) turintis asmenvardis, pavyzdžiui, *Paviet-avà* : *paviėtas* 'apskritis, šalis, kraštas' arba avd. *Paviėtas*; *Kùpel-iškės* : avd. **Kupelis*, plg. pvd. *Kùpas*, *Kupãitis*, arba *kùpelis* 'ant stogo sukryžiuoti pagaliai'.

Dėl galimo dvejopo aiškinimo tiek to paties tyrėjo, tiek skirtingų tyrėjų darbuose pastebimas nevienodas tokių pačių atvejų traktavimas, pavyzdžiui, *Kiaũl-iškis* : avd. *Kiaulỹs*, *Pelėd-iškis* : avd. *Pelėda*, bet *Stuĩbr-iškis* : avd. *Stuĩbrã*, *Stuĩbras*, *Stuĩbrỹs* arba *stuĩbras* 'stambus laukinis žinduolis, panašus į jautį', *Svirpl-iškis* : avd. *Svirplỹs* arba *svirplỹs* 'toks naktimis svirpantis vabzdys' (to paties tyrėjo); *Tetero-iškiai* : avd. **Teterva*, **Teterovys* (plg. b. ž. *tetervã* 'tetervino patelė'), *Vaĩn-iškiai*, *Varn-iškiai* : avd. *Vãrnas*, *Vãrnas*, *Vãrna*, bet *Tetero-iškiai* : *tėterva* 'tetervinas', *Vaĩn-iškiai* : avd. *Vãrnas* arba *vãrnas* 'didelis juodas paukštis, kranklys' (kelių tyrėjų).

Renkant duomenis Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje kaupiamai istorinių vietovardžių kartotekai stengiamasi kreipti dėmesį į tai, ar istoriniame dokumente šalia gyvenvietės pavadinimo nėra bendrašaknio asmenvardžio. Jei toks yra, jis užrašomas šalia oikonimo. Tokio asmenvardžio buvimas leidžia patikimai nustatyti kaimo vardo pamatinį (kilminį) žodį ir išvengti dvejopo aiškinimo.

Peržiūrėjus nemažai oikonimų, išrašytų iš kelių parapijų bažnytinių (krikšto, jungtusių, mirusiųjų) knygų, paaiškėjo, kad šalia daugelio galimų dvejopai aiškinti gyvenamųjų vietų vardų buvo ir bendrašakniai asmenvardžiai, pavyzdžiui, *Gervėlės* (k. Daugėliščio par.) : *Agatha Girwelowna de Girvele* 1771 m.; *Juodagalviaĩ* (k. Mielagėnų par.) : *Mathias Jodagalwis de Jodagalwi* 1762 m.; *Kėkštaĩ* (k. Daugėliščio par.) : *Casimiri Kiakfztas de Kiakfztỹ* 1719 m.; *Stũgliã* (k. Švenčionių par.) : *Matheus Stuglis [de] Stugliow* 1827 m.; *Kiškiai* (k. Linkmenų par.) : *Francisci Kiskis de Kiszki* 1774 m.; *Pelėniai* (k. Linkmenų par.) : *Nicolai Pelenis de Pelenie* 1749 m.; *Žukaĩ* (k. Švenčionių par.) : *Thomas Žuk [de] Žuki* 1825 m. Taigi šiais atvejais paaiškėja tikrieji oikonimų pamatiniai (kilminiai) žodžiai ir nelieka pamato dvejopai aiškinti jų darybą ar kilmę.

Detalesnė istorinių užrašymų analizė leidžia padaryti kelias išvadas: 1) dvejopo, todėl ne visai tikslaus, oikonimų darybos ir kilmės aiškinimo galima išvengti ištyrus jų užrašymus istoriniuose dokumentuose; 2) daugelis gyvenamųjų vietovių vardų, kurių galimais pamatiniais (kilminiais) žodžiais toponimikos tyrimuose nurodomi asmenvardžiai ir bendriniai žodžiai, iš tikrųjų yra asmenvardiniai; 3) tai ypač pasakytina apie tuos oikonimus, kurie minėtuose darbuose siejami su bendriniais gyvūnų pavadinimais.

* * * * *

Nijolė BIRGELIENĖ

(Varšuvos universitetas, Lenkija)

ASMENVARDŽIŲ VARTOJIMAS SAKY TINĖJE IR RAŠY TINĖJE KALBOJE (PUNSKO KRAŠTO LIETUVIŲ PAVYZDŽIU)

Punsko krašto lietuviai kasdieniame gyvenime vartoja tris kodus: Punsko šnekta, bendrinę lietuvių ir lenkų kalbas. Bendraujant visais atvejais neapsieinama be asmenvardžių. Pranešime bandoma parodyti, kaip įvairuoja jų formos Punsko krašto lietuvių vartojamuose koduose. Atliekant tyrimą naudotasi: Kovo 11-osios absolventų sąrašais, vardų ir pavardžių formomis, pateiktomis spausdintiniuose lietuviškuose tekstuose („Aušros“ leidyklos knygoje, Punske leidžiamuose žurnaluose – „Aušroje“, „Suvalkietyje“, „Šaltinyje“, „Aušrelėje“, „Dėmesio“), tiesioginiu kalbančiųjų stebėjimu, garso įrašais, telefonų sąrašais ir dokumentais valstybine kalba.

Išvados

1. Artimai bendraudami vyresnės kartos žmonės kalba vietos šnekta ir vartoja tarmiškas (pagal tarimą ar darybą) asmenvardžių formas – vardus (*Amilė, Biruta, Bladas, Jūrgis*) ir pavardes (*Lukašavičius, Vilčauskas, Vaičiulienė, Byrgelienė, Berneckucis, Jonuškus, Matulevičukas, Pajaujukas; Berneckiūtė, Jonuškiūtė, Matulevičūtė, Pajaujūtė*). Jaunesni, net ir kalbėdami, dažniausiai vartoja bendrines vardų formas – *Marytė, Birutė, Onutė, Jurgi*.

2. Kalbant dažniausiai vartojamos trumpos vardų formos (*Cilė, Julė, Elė, Kazys, Gintas, Vitas*).

3. Kartais asmenvardžiams suteikiamas teigiamas arba neigiamas stilistinis atspalvis. Malonines mažybinis formas galima išgirsti ne tik suaugusiems kreipiantis į mažus vaikus, bet ir bendraujant tarpusavyje (pvz., *Valyte, Broniute, Aldute, Daidute, Jurguci, Petruk*). Ryškaus neigiamo atspalvio turi moteriškos vardų formos, kurių pavyzdžių daugiausia, pvz., *Marė, Magdė, Danė, Aldė, Kostė*. Rečiau tokia reikšmė pavartojamos vyrų vardų (*Juras*) ar pravardinės pavardžių formos (*Vilkas* iš *Vilkelis*, *Sposka* iš *Sposkevičius*).

4. Ilgosios vardų formos dažniausiai pateikiamos tik raštu (*Cecilija, Julija, Elena, Vilhelmina, Konstancija, Anastazija, Kazimieras, Gintautas, Vytautas, Algimantas*). Tačiau ir čia visos formos su slaviškomis priesagomis (*-slava, -slovas*) pavartojamos gana retai (*Stanislava, Bronislovas, Česlovas*), daugiausia užrašoma: *Stasė, Bronius, Česius*. Net ir rašytinės to paties žmogaus vardo formos, kadangi jos nefiksuojamos oficialiuose asmens dokumentuose, gali įvairuoti (*Kostas // Konstantinas, Aldutė // Aldona, Nastutė // Anastazija*).

Pavardės tokiais atvejais užrašomos bendrine kalba: *Makauskas, Vitkauskas, Venslauskas, Šuščevičius, Jonuška*, moterų su atitinkamomis priesagomis – *Makauskaitė, Šuščevičiūtė, Kolytė, Jonuškienė, Venslauskienė*.

5. Valstybine kalba sudarytuose dokumentuose vyrauja lenkiškos vardų ir pavardžių formos (*Natalia Chałkowska, Alicja Czepla, Aniela Kluczyńska, Dalicja Jankowska, Jerzy Wołyniec, Franciszek Szlauzys, Bronisław Żukowski, Olgierd Wojciechowski*). Lietuviškų asmenvardžių gimimo aktuose nedaug (*Vytautas Kalesinskas, Laima Jonušonis, Daiva Venslauskas*), kiek daugiau atvejų, kai vardas lietuviškas, o pavardė lenkiška (*Mindaugas Witkowski, Laima Birgiel, Vaiva Wojciechowska, Sigita Aleksa*).

* * * * *

Grasilda BLAŽIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

PRŪSŲ ASMENVARDŽIAI ORDINO FOLIANTE NR. 107

Ordino foliantas Nr. 107 vadinamas *Alte samländische Handfesten* (*Sėnosios Sembos privilegijos*). Seniausias dokumentas datuojamas 1261 m., naujausi – 1396–1400 m. Ordino foliantą Nr. 107 pradėjo rašyti Peter von Wormditt, kuris nuo 1396 m. iki 1399 m. buvo maršalo raštininkas, o vėliau Ordino generalinis prokuratorius Romoje. 1396 m. žiemą daug veikiausiai naujų privilegijų paskelbė Didysis maršalas Werner von Tettingen.⁶ Privilegijos surašytos lotynų ir vokiečių kalbomis. Šiame foliante užfiksuotus prūsiškus asmenvardžius į savo rinkinį *Die altpreußischen Personennamen* įtraukė Reinholdas Trautmannas (1925 m.).

Ordino foliantai, kuriuose buvo užfiksuoti prūsų tikriniai vardai, specialiai kalbininkų nebuvo tirti, paprastai tik būdavo nurodoma, iš kokio folianto yra tas ar kitas tikrinis vardas.⁷

Tirti rankraštiniame šaltinyje užfiksuotus prūsų asmenvardžius paakino istorikų darbai ir būtent 1 išnašoje paminėtas Grischos Vercamerio veikalas, skirtas Königsbergo komturijos Prūsijoje gyvenviečių, socialinei ir valdymo istorijai XIII–XVI a., ir prieduose pateikti tikriniai vardai, oikonimai ir asmenvardžiai, iš rankraščių šaltinių.

Tų vardų perskaitymas ir sukėlė abejonių tezių autorei, ne kartą rašiusiai, kad istorikai, leidžiantys ir interpretuojantys Ordino dokumentus, kuriuose užfiksuoti prūsų ir prūsiški tikriniai vardai, ne visada tiksliai juos perteikia. Dėl šios priežasties tikriniai vardai ne visada gali būti įtraukiami į mokslinę apyvertą. Pvz., Vercamerio užrašyta iš Ordino folianto Nr. 107 1396 *Colvege und Kunike* (op. cit. S. 562). Turi būti *Colnege und Kunike* (OF 107 11'). Veikiausiai pirmasis asmenvardis traktuotinas kaip *Tolnege*. Pranešime ir bus aptarti tokie atvejai, parodant, kaip netikslus prūsiškų asmenvardžių interpretavimas gali sukelti ir etimologinę sumaištį. Be to, bus trumpai paliesti ir prūsų įvardijimo klausimai.

* * * * *

Birutė BRIAUKIENĖ

(Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Lietuva)

ONIMŲ KIRČIAVIMO TENDENCIJOS STUDENTŲ KALBOJE

Darbe apžvelgiamas asmenvardžių ir vietovardžių kirčiavimas.

Remiantis Lietuvos sveikatos mokslų universiteto studentų kalbos tyrimu, analizuojamos onimų kirčiavimo ypatybės ir mėginama nustatyti jų kirčiavimo tendencijas dabartinėje studentų kalboje.

⁶ Vercamer Grischa. 2010. Siedlungs-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte der Komturei Königsberg in Preußen (13.–16. Jahrhundert). Marburg: N. G. Elwert Verlag, S.12.

⁷ Reikėtų paminėti, kad Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto magistrantai ir bakalaurantai savo darbuose yra tyrę prūsiškus tikrinius vardus spausdintuose istorijos šaltiniuose. Yra atvejų, kad foliantai buvo paskelbti iššifruoti. Tiesa, jų nedaug.

Siekama išsiaiškinti, ar šiandien aktualu studentams kirčiuoti taisyklingai, ar jie žino, kur pasitikrinti vartojamų onimų kirčiavimą.

* * * * *

Ojārs BUŠS

(Latvijos universitetas, Latvija)

OZOLS LATVIJAS TOPONĪMIJĀ

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēkā glabājas apmēram pieci tūkstoši kartišu ar vietvārdiem, kas veidoti no apelatīva *ozols* (latviešu dialektoloģijā izmantotajā fonētiskajā pierakstā: *uozuols*; turpmāk piemēri doti šajā pieraksta veidā), tā fonētiskajiem variantiem un atvasinājumiem. Salīdzinājumam var minēt, ka kāda cita koka — *priedes* — apzīmējums noderējis par pamatu apmēram 2700 *Latvijas vietvārdu vārdnīcā* iekļautiem vietvārdiem (skat. LVV 2010, 35–92). Kaut arī minētajā kartotēkā plaši pārstāvēti toponīmiskie homonīmi, kas nosauc vienāda paveida ģeogrāfiskos objektus, piemēram, daudzi mājvārdi *Uozuoli* un *Uozuoliņi*, tomēr arī savstarpēji atšķirīgu vietvārdu (par atšķirīgiem nosacīti uzskatot arī formāli vienādus atšķirīgu ģeogrāfisko objektu nosaukumus) kopskaits šajā krājumā ir visai ievērojams, to ir vairāk nekā 550; savukārt, ja skaitīsim tikai formas ziņā atšķirīgos vietvārdus, redzēsim, ka reālajā lietojumā Latvijā ir vai ir bijuši apmēram 500 savstarpēji atšķirīgi pie šīs leksiskās ligzdas piederīgi vietvārdi (piem., *Līkuozuols* pļava, *Uozuola ataudziņa*, *Uozuolu aparā*, *Uozuolaudze* birzs, *Uozuolkalnplava*, *Mazuozuolaine*, *Uozuoliņmežs*, *Ūzula atvars*).

Šāds vietvārdu materiāla apjoms ļauj saskatīt dažu labu toponīmisku likumsakarību, no kurām šoreiz galvenā uzmanība pievērsta ģeogrāfisko nomenklatūras vārdu lietojumam. Šie vārdi iekļaujas divkomponentu un vairākkomponentu vietvārdu (resp., toponīmisko salikteņu un vārdkopu) sastāvā. Starp citu, šīs grupas apskatā pieminams arī tāds reti sastopams vietvārdu struktūras tips kā četrkomponentu saliktenis (*Uozuolpuorkangeralas*). Saliktajos vietvārdos ar onomastisko sakni *uozuol-* iekļāvušies pirmkārt, daudzi savā pamatnozīmē lietoti parastākie kopvalodas ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi, kurus varētu saukt arī par triviālajiem nomenklatūras vārdiem (piem., nosaucot tikai vārdus, kas sākas ar *a-* un *b-*: *aka*, *alas*, *aleja*, *aplūks*, *ataudziņa*, *atvars*, *avuots*, *baznīca*, *bedre*, *birzs/birze*, *brasls*, *būda*). Tie ir vārdi, kas kā sugas vārdi ietilpst kopvalodas jeb literārās valodas, jeb standartvalodas leksikā, turklāt pieder pie kopvalodas leksikas centrālās daļas jeb kodola; ar onomastisko (toponīmisko) sakni *Uozuol-* biedrojas apmēram 65 šādi nomenklatūras vārdi. Ar kopvalodas leksiku saistīti arī daži vārdi, kas ģeogrāfisko nomenklatūras vārdu funkcijas pilda tikai savās sekundārajās nozīmēs (piem., *dambis* ‘ceļš’, *gabals* ‘lauks’, *kakts* ‘lauks’, *krusts* ‘ceļu krustojums’). No ķermeņa daļu nosaukumiem, kas funkcionāli un semantiski ir tuvu pārtapšanai par ģeogrāfiskiem nomenklatūras vārdiem (skat. Laumane 1987; Rapa 2008) šajā materiālā konstatēti tikai *aste* un (mazliet nosacīti, jo mājvārda sastāvā) *kāja*.

Otru aplūkojamo nomenklatūras vārdu grupu veido savā pamatnozīmē lietoti apvidvārdi (piem., *buogs*, *luksts*, *rājums*, *rennis*, *slēģis*, *sūnakslis*, *tīruls*, *vāda*, *vējenes*) un vārdi, kas pieder pie kopvalodas leksikas perifērijas (piem., *āres*, *gārša*, *namelis*, *nuora*, *valks*). Atsevišķi jāmin daži relatīvi nesen no citām valodām aizgūti apvidvārdi: *ostrovs*, *rošča*, *šlaka*, *učatka*.

Samērā daudzi ar sakni *Uozuol-* saistītie ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi (galvenokārt tie ir kopvalodas vārdi) lietoti arī ar metonīmisku (sinekdohisku) nozīmes pārnesumu, piem., *dārzs* ‘mežs’, *kalns* ‘lauks’, *saleņas* ‘aramzemes uzkalniņi’, *teicīte* ‘mežs’, *tērce* ‘pļava’, *upīte* ‘pļava’. Šķiet, ka visplašākais transtoponīmisko metonīmisko apzīmējumu klāsts attiecināts uz pļavu: *bērziens*

(*Uozuolbērziens pļava*), *dambis*, *dārziņš*, *grāvoenes*, *kalva*, *leja*, *līcis*, *līdams*, *likums*, *paleja*, *pur(v)s*, *salīņa*, *strauts*, *teice*, *tērce*, *tīrelis*, *upīte*, *valks*.

Literatūra

Laumane, Benita 1987 — Dažas Lejaskurzemes toponīmu vārddarināšanas un semantikas īpatnības. *Onomastikas apcerējumi*. Rīga: Zinātne, 125—169.

LVV 2010 — *Latvijas vietvārdu vārdnīca. Pracirika—Puožu-*. Atb. red. O. Bušs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2010.

Rapa, Sanda 2008 — Vēlreiz par *astēm* latviešu toponīmiņā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums. 12 (1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 147—158.

* * * * *

Alvydas BUTKUS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

ONOMASTIKA POLITINIULOSE IR ISTORINIULOSE GINČULOSE

1. Vietovardžiai ir asmenvardžiai gali tapti papildomu argumentu, įrodinėjant etnoso istorines šaknis ar išskirtines teises į kultūrinę ar geografinę autonomiją. Būna, kad vietovardžiai net sąmoningai pakeičiami, šitaip sunaikinant ankstesniojo etnoso pėdsakus bei sustiprinant atsikėlėlių vietinę savimonę. Ryškiausias pavyzdys — buvusių Rytprūsių vietovardyno pakeitimas rusiškais vietovardžiais Kaliningrado srityje 1947 m. Pagrindinis motyvas buvo noras glaudžiau susieti naujai gautą kraštą su Rusija. Iki tol, 1938 m. dalis Rytprūsių lietuviškų apvokietintų vietovardžių buvo išversta į vokiečių kalbą.

2. Šiuo metu daugiausia ginčų Lietuvoje kelia Lenkų rinkimų akcijos ir Lietuvos lenkų sąjungos reikalavimas leisti rašyti Vilniaus ir Šalčininkų rajonų vietovardžius dar ir lenkiškomis jų formomis bei lenkiška abėcėle. Reikalavimas grindžiamas dvikalbių užrašų praktika kai kurių Europos valstybių etniškai mišrioje vietovėse, taip pat teiginiu, jog lenkų etnosas minėtuose Lietuvos rajonuose esąs senesnis už lietuvių.

3. Iš tikrųjų Pietryčių Lietuvos vietovardynas liudija slavų etnoso naujumą — dauguma jų yra lietuviškos kilmės, kad ir fonetiškai ar senuose žemėlapiuose grafiškai apslavinti, plg. pačių to krašto slavų vartojamus vietovardžius *Turgiele*, *Dzieweniszki*, *Ejsziszki*, *Ponary*, *Pogiry*, *Kariotiszki*, *Gierwiszki*, *Nowokiemie* ir kt. Vadinasi, jie susiformavę dar lietuvių kalbos terpėje — jei dabartinių lenkų protėviai šiame krašte būtų buvę lenkai, jie nieku gyvu nebūtų davę savo gyvenvietėms lietuviškų pavadinimų!

4. Dabartinėje suslavėjusioje Pietryčių Lietuvoje krinta į akis vietovardžių su priesaga *-išk-* gausa. Ši priesaga, kad ir kaip būtų užrašyta (*-iszki*, *-ischken* ar *-uuku*), savo lietuviškos kilmės nuo to nepraranda.

5. Dalis asmenvardinės (pavardinės) kilmės lietuviškų šio regiono vietovardžių (*Jackonys*, *Anuliškiai*, *Petroškai*, *Justiniškės*, *Širviai*, *Valčiūnai*, *Avižieniai* ir kt.) galėjo kilti palyginti neseniai, nes lietuvių kaimiečių pavardės formavosi daugiausia XVII—XVIII a. Asmenvardinės kilmės vietovardžių lietuviškumą Vilniaus bei Šalčininkų apylinkėse patvirtina ir jų daryba — dalis jų sudaryti su lietuviškais patroniminiais formantais, nevartojamais nei baltarusių, nei lenkų kalbose.

6. Bandytas įrodinėti lenkų etnoso senumą, remiantis lenkiškai užrašytais asmenvardžiais antkapiuose, taip pat nepagrįstas, nes dalies asmenvardžių šaknys ar priesagos yra lietuviškos, plg. *Jadwiga Jodelis*, *Marija Gintowt*, *Janina Adamajtis*, *Jan Pietraszun*, *Anna Giečys*, *Rodzina Maiszeliuw*

(rašyba autentiška), juo labiau, žinant, kad katalikų bažnyčia, registravusi gimimą, santuoką ir mirtį, Lietuvoje buvo lenkų rankose, o pati lenkų kalba buvo paskelbta oficialiąja dar nuo 1697 m. Šių dienų Lenkija yra išlaikiusi ne lenkų pavardžių rašymo tradiciją: lietuvio *Liškausko* pavardė lenkiškai oficialiai rašoma ne *Liszkauskas*, bet *Liszkowski*, ir niekuo nesiskiria nuo tokios pat lenko pavardės. Tad iš lenkiško pavardės užrašymo antkapyje spręsti apie jos buvusio savininko tautybę neįmanoma. Iš pavardės galima spręsti tik apie jos pačios kilmę, bet ne apie žmogaus tautybę. Antkapio užrašas *Jankowski, Chodkiewicz, Rodzina Maiszeliuw* sako, kad pavardė yra lenkų, baltarusių ar lietuvių kilmės, tačiau kuo save laikė jos savininkas, lieka neaišku. Pietryčių Lietuvoje tautybė tapo pasirinkimo dalyku, ne kilmės.

7. Vadinasi, slaviškasis, o ypač lenkiškasis etniškasis antsluoksnius kaimiškose Vilniaus ir Šalčininkų vietovėse yra naujas, siekiantis XIX–XX amžių. Dabartinių lenkų protėviai tose vietovėse neabejotinai buvę lietuviai, todėl senieji slavakalbiai tų vietovių gyventojai save autochtonais gali laikyti nebent biologiniu požiūriu. Etninė slaviškoji savimonė ten atsiradusi istoriškai neseniai, yra nauja, tad Lietuvos totoriai, karaimai, žydai ir čigonai Lietuvoje turi kur kas gilesnes šaknis negu lenkai.

* * * * *

Jūratė ČIRŪNAITĖ

(Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Lietuva)

LDK ŽYDŲ IR TOTORIŲ PAVARDŽIŲ FORMAVIMOSI YPATUMAI

XVI a. viduryje keli Gardino žydai turėjo grupinį antroponimą *Chorošenkiai*. XVI a. užfiksuota Naugarduko ir Gardino žydų *Kozelskių* pavardės užuomazga. XVII a. Chomsko žydų *Michelevičių* šeima turėjo laikinąją pavardę, kuri atsirado, kai žydui Michailui Jezofovičiui buvo suteikta bajorystė. Įvardijant šio asmens anūkus, neminint tėvavardžių, įrašytas jų tėvo tėvavardis *Michelevičiai*, taigi pavardė. Vėlesnės šios šeimos kartos pavardės jau nebeturėjo ir buvo užrašomos tėvavardžiais. Pirmoji ir vienintelė pastebėta LDK žydų pavardė yra *Gordonas*. Tai kelių kartų gydytojų šeimos antroponimas. Pirmą kartą jis paminėtas 1671 m. Masiškai LDK žydų pavardės ėmė rasti XIX a. pradžioje, kai 1804 m. Rusijos caro administracijos įsakymu žydai privalėjo pasirinkti pavardes.

XVI a. Lietuvos totoriai daugiausia buvo užrašomi vien vardais be tėvavardžių. XVI a. tėvavardžių daugėjo. XVI a. viduryje — XVII a. pradžioje tėvavardį galima laikyti susiformavusiu. XVI a. pabaigoje dalyje Lietuvos totorių įvardijimų atsirado antrasis patronimas — tėvo tėvavardis. XVI a. antroje pusėje totorių vardyne ėmė rasti *-sk-* tipo asmenvardžių. XVII a. pradžioje totorių vardyne ėmė rasti dažniausiai neturkiškos kilmės asmenvardžių, neturinčių priesagų. Patronimai — pirmasis ir antrasis, *-sk-* tipo antroponimai ir asmenvardžiai, neturintys priesagų, — tai potencialiosios pavardės. Pirmoji pastebėta Lietuvos totorių pavardė *Bulhakas* aptikta 1631 m. dokumente. Tai į krikščionybę perėjusios totorių šeimos antroponimas. Su reguliarium Lietuvos totorių pavardžių srautu susiduriame XVII a. antroje pusėje.

* * * * *

Daiva DELTUVIENĖ

(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

ASMENVARDINĖS KILMĖS OIKONIMAI MAŽOJOJE LIETUVOJE

Mažoji Lietuva, pradėjusi formuotis dar Vokiečių (Kryžiuočių) valdymo laikais, pirmą kartą buvo paminėta apie 1526 m. Dėl politinių priežasčių ši Prūsijos kunigaikštystės lietuviškoji sritis nuo XVII a. dažnai buvo vadinama Prūsų Lietuva. Tai liudijo srities ryšius su Didžiąja Lietuva, bet kartu ir tam tikrą savarankiškumą Vokiečių ordino valstybėje (vėliau Prūsijos hercogystėje, arba kunigaikštystėje).

Sudėtinga ir prieštaringa Mažosios Lietuvos istorija lėmė ir oikinimų, taip pat asmenvardinės kilmės, atsiradimą ir raidą. Kadangi šioje teritorijoje ilgą laiką kartu gyveno lietuviai bei iš įvairių Vokietijos sričių atsikėlę vokiečiai, tai turėjo palikti pėdsaką gyvenamųjų vietų varduose, o ypač tuose, kurie yra tiesiogiai susiję su žmonėmis.

Šio pranešimo tikslas yra pristatyti, kokios kilmės (baltiškos ar vokiškos) oikonimai vyrauja ir kokia jų struktūra.

* * * * *

Kazimieras GARŠVA

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

PIETRYČIŲ LIETUVOS VARDYNAS

Pietryčių Lietuvos vardynas nuo visų kitų Lietuvos dalių šiek tiek skiriasi tik tuo, kad čia daugiau apslavintų (išverstų, fonetiškai, morfologiškai pakeistų) vardų: Vilniaus mieste jų iki 50 %, Vilniaus apylinkėse — iki 10 %.

Daugumos vietovardžių išliko lietuviškos šaknys (pvz., *Joda* „Juodė“, *Soly* „Salos“), priešdėliai (plg. *Pojodze* „Pajuodžiai“, *Pomuse* „Pamusė“ ir t. t.), priesagos (*Kiskiszki* „Kiškiškiai“, *Plikiszki* „Plikiškiai“, *Purwiszki* „Purviškiai“, *Kiemele* „Kiemeliai“, *Karklina* „Karklynas“, *Skirdzima* „Skerdimas“, *Pilimy* „Pylimai“, *Žyndule* „Žinduliai“).

Yra ir dvikamienių (sudėtinių) vietovardžių, pvz.: *Bujwidy* „Buivydai“, *Elniekumpie* „Velniakampis“ (visi čia minėti vietovardžiai buvo Maišagalos valsčiuje).

Vietovardžiuose išlaikytos vilniškių tarmės ypatybės: *Gielaže* „Geležiai“ (Maišiagalos vls.), *Grusztele* „Grąžteliai“, *Dumbla* „Dumblė“, *Unkszta* „Ankšta“ (Paberžės vls.). Yra išlikusių ir lietuviškų dubletinių vardyno formų, plg. Eišiškių vls. *Jūndiškės* — lenkiškai „*Szudzie*“ (= Šūdžiai).

Pietų Lietuvoje vieta prie ko nors nurodoma su priesaga -ininkai (plg. *Šalčininkai*), o šiaurės Lietuvoje — dažniausiai su priešdėliu *pa-* (plg. *Panevėžys*, o ne *Nevėžininkai* prie Nevėžio upės).

Pavardėms būdingos anksčiau minėtos vietovardžių ypatybės. Remiamės 1939 m. A. Salio sudarytu Vilniaus krašto pavardžių sąrašu, kurį bent 10 % dabar galima papildyti.

Rašyti šio vardyno užsienio (lenkų) abėcėle nėra jokio pagrindo. 1939 m. pietryčių Lietuvos vietovardžių, pavardžių buvo nustatytos autentiškos formos ir rašytos dokumentuose lietuvių kalbos abėcėle.

* * * * *

Julija GURSKAJA

(Baltarusijos Minsko Maksimo Tanko vardo valstybinis universitetas, Baltarusija)

ДРЕВНИЕ ФАМИЛИИ В ОНИМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ СЛАВЯНСКИХ И БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКОВ

В докладе будут рассмотрены древние фамилии современного белорусского ареала, восходящие к композитам индоевропейского типа, с учетом трех аспектов: ареально-типологического, сравнительно-исторического и лингвокультурологического. Анализируются семантика и структура фамилий, а также явление трансонимизации — отражение компонентов древних фамилий в других онимических разрядах: топонимах, гидронимах, этнонимах.

В последнее время актуальной является проблема исследования имени собственного как особого лингвокультурного феномена, что связано с повышением интереса к личности, истории, культуре народа. Особую значимость имеет изучение истории формирования фамилий — наследственных семейных именований, система которых в разных ареалах складывалась на протяжении многих столетий.

Особую группу составляют древние фамилии, связанные с историей любой территории. В некоторых странах древние фамилии рассматриваются давно, и отношение к ним в этих странах особое. Славянские и балтийские древние фамилии начали изучаться сравнительно недавно. В настоящее время известны исследования относительно польских, литовских, русских древних фамилий. В силу этого логично обратиться к древним фамилиям белорусской территории и рассмотреть их формирование и функционирование на широком славянском и балтийском фоне.

На сравнительно небольшой исследованной территории (белорусский ареал) нами выделено 197 древних фамилий, образованных на базе сложных имен индоевропейского типа. Выделенный корпус фамилий характеризуется следующими особенностями:

- 1) раннее упоминание фамилии в письменных памятниках;
- 2) наличие соответствующих фамилий в антропонимии других индоевропейских языков;
- 3) лексемы в составе древних фамилий могут быть истолкованы на базе индоевропейских корней;
- 4) данные антропонимические единицы находятся в зоне пересечения четырех множеств: топонимов, этнонимов, гидронимов;
- 5) многовариантность фамилии.

Исследуемые фамилии оставили след и в концептуальной картине мира белорусов. Значимость древних фамилий предопределена масштабом и многообразием результатов творческой деятельности их носителей, сложностью ассоциативных связей имен и выражаемых ими концептов, в силу чего древние фамилии белорусского ареала вводят его, с одной стороны, в широкий европейский контекст, а с другой стороны, способствуют сохранению исторической культурной памяти.

* * * * *

Juozas JURKĖNAS

(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

SENIEJI TIKRINIAI VARDAI KAIP KALBOS IR KULTŪROS RELIKTAI

Vokiečių vardyno tyrinėtojas Ernstas Eichleris vienoje iš savo kalbų onomastiką pavadino *Brückenwissenschaft* (=mokslas-tiltas). Tikriniai vardai — tai kalbos ženklai, tapę savotiškais reliktais, liudijančiais apie senąją kultūrą. Vardyne atsispindi mitologinis pasaulėvaizdis. Onomastika — tai tas „tiltas“, kuris jungia lingvistiką ir tautų bei jų kultūrų istoriją. Vardyno tyrimas bus pakankamai racionalus tik tada, kai nebus pamiršta abiejų „tilto“ jungiamų „krantų“ (=turinčių bendrus sąlyčio taškus mokslinių disciplinų) specifika.

Žinomas vokiečių kalbininkas H. Krahe, tyrinédamas hidronimiją, daro išvadą, kad ten, kur gyvena arba anksčiau gyveno germanų, keltų, italikų, ilyrų ir baltų gentys, randame nemaža vandenvardžių, bendrų pagal savo formą ir, greičiausiai, pagal savo kilmę. Juos H. Krahe pavadino senosios Europos hidronimais (*alteuropäisch*). Šio reiškinių atskleidimą W. P. Schmidas laiko svarbia senosios hidronimijos tyrimo gaire ir kartu pateikia keletą originalių pastabų apie šių tikrinių vardų bruožus. Toks hidronimijos tyrimo aspektas praktiškai reiškia, kad onomastika suprantama būtent kaip „tiltas“, jungiantis lingvistiką ir tautų bei jų kultūrų istoriją.

Verta atkreipti dėmesį į vieną onomastikos tyrinėtojų pamirštą vokiečių kalbininko A. Ficko studiją, išleistą 1874 m. Turime galvoje šio autoriaus knygos „Die griechischen Personennamen“ įvadinę dalį. Čia aprašoma ne tik senosios graikų kalbos asmenvardžių sistema, bet ir pateikiamas bendras indoeuropiečių šeimos kalbų antroponimijos fonas, išskiriamos kelios asmenvardžių grupės. Viena iš jų — senieji Europos asmenvardžiai (*europäische Namengruppen*). Vadinasi, jau XIX a. A. Fickas, tyrinédamas senąją indoeuropiečių antroponimiją, pastebėjo joje tą patį reiškinį, apie kurį XX a. rašo H. Krahe, vertindamas vadinamosios „senosios Europos“ hidronimiją. Kitaip sakant, ir A. Ficko išskirta senųjų Europos asmenvardžių grupė, ir H. Krahės postuluojuama senosios Europos hidronimija — tai du to paties objektyvios tikrovės reiškinio variantai. Čia būtina turėti galvoje ir tai, kad A. Fickas turėjo palyginti nedaug medžiagos. Jis iš viso nieko nežinojo apie baltų vardyną, galėjo panaudoti labai ribotą kiekį slavų kalbų asmenvardžių, neturėjo A. Holderio surinktų keltų kalbų liekanų ir t. t.

Analizuojant dabar žinomą labai plačios apimties įvairių ide. kalbų vardyną negalima nepastebėti dar vienos aplinkybės. Neretai tie patys kamienai arba jų komponentai randami ir antroponimijoje, ir toponimijoje, ir hidronimijoje, ir etnonimijoje. Pakankamai didelis panašių elementų skaičius įvairių kalbų vardyne leidžia kalbėti apie tai, kad šis reiškinys nėra atsitiktinis. Galima galvoti tik apie įvairias šio reiškinio priežastis: a) bendrą kilmę, b) nepriklausomai vienas nuo kito sudarytų komponentų konvergenciją, c) tikrinių vardų transonimizaciją (=perkėlimą iš vienos jų grupės į kitą) ir t. t. Atrodo, kad, vertinant ir A. Ficko, ir H. Krahės, ir mūsų pastebėtus reiškinis, galima kalbėti apie **senosios Europos onimijos sąjungą kaip savotišką arealinę bendriją**. Turime omenyje sąvoką, panašią į lingvistikoje žymimą terminu *kalbų sąjunga*. Skirtumas tik toks, kad kalbų sąjungą sudaro bendrų požymių turinčios kalbos, paplitusios tam tikrame geografiniame plote, o onimijos sąjungą jungia ne vien tik kalbės, bet ir identiškai kultūros istorijos požymiai.

* * * * *

Dalia KAČINAITĖ-VRUBLIAUSKIENĖ
(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

DAR KARTĄ DĖL TOPONIMŲ SEMANTIKOS

Kalbotyroje vis dar nėra išspręsta toponimų reikšmės (semantikos) problema.

XX a. pradžioje susiformavusios struktūralistinės lingvistikos atstovai vienodo atsakymo į klausimus: ar toponimai turi reikšmę, ar galima juos analizuoti semantiniu aspektu, neturi. Vieni šios kalbotyros krypties kalbininkai laikosi nuostatos, kad toponimai neturi reikšmės, nes nekonotuoja esminių, tam tikrai objektų grupei būdingų požymių. Kiti struktūralistinės lingvistikos atstovai teigia, kad toponimai, bent jau virtimo *nomen proprium* metu, turi reikšmę ir yra motyvuoti, nes turi platų ir konkretų semantinį turinį, t. y. konotuoja esminius požymius, būdingus visai objektų klasei, ir požymius, kurie yra būdingi tik žymimam objektui.

Tai, kad toponimai turi reikšmę ir galima jų semantinę analizę, galima teigti vertinant juos ir kognityvinės lingvistikos požiūriu. Naujos tik XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje susiformavusios kalbotyros paradigmos šalininkai, skirtingai nei struktūralistai, kalbą laiko ne nepriklausoma, savaimė egzistuojančia (uždara) sistema, bet neatsiejama žmogaus pažintinių gebėjimų, tokių kaip jutiminė pagava, atmintis, dėmesys, emocijos, mąstymas ir kita dalimi. Toks požiūris į kalbą lemia ir kitokį kognityvinės lingvistikos atstovų požiūrį į žodžio reikšmę. Leksinė reikšmė, pasak šios kalbotyros krypties lingvistų, yra reikšmė vienam žmogui, kadangi kiekvieno kalbos vartotojo žinios susijusios su jo mąstymo turiniu, kultūrine, visuomenine, istorine ir kitokia patirtimi, o pokalbiai tarp adresato ir adresanto vyksta konkrečiose situacijose, todėl kalbant apie vieną ar kitą daiktą, reiškinių yra svarbūs ne to daikto ar reiškinių bendri požymiai apskritai, bet požymiai turintys prasmę konkrečiame pokalbyje.

Taigi, laikantis kognityvinės lingvistikos atstovų pateiktos leksinės reikšmės teorijos, galima teigti, kad toponimai turi reikšmę, nes apima požymius, būdingus visiems vienos klasės vietovardžiams (hidronimams, oronimams ir kt.), ir ypatybes, kurios būdingos tik vienam vieninteliui kurios nors toponimų klasės objektui.

* * * * *

Eglė KLIMAITĖ-KETURAKIENĖ
(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

DIONIZAS POŠKA IR „BAUBLIO RESPUBLIKA“: ŽAIDIMAS ISTORIJA AR VARDŲ ATMINTIS

1. Pranešime, remiantis kultūros istorijos duomenimis (Egidijus Aleksandravičius, Regina Mikšytė, Juozas Girdzijauskas) ir kultūros semiotikos (Jurijus Lotmanas) ir kultūros antropologijos (Cliffordas Geertzas) bei dialogo (Michailas Bachtinas) patirtimi, nagrinėjamas XIX amžiaus pradžios Lietuvos poeto, Dionizo Poškos literatūrinės ir neliteratūrinės kūrybos ir XIX amžiaus vidurio katalikiškosios Peterburgo universiteto studentų organizacijos pavadinimu „Baublio Respublika“ tarptekstinis ir tarpkultūrinis dialogas.

2. Poškos Baublius, kaip kultūrinį tekstą, kaip pirmąjį literato muziejų — kambarėlį, taip pat Poškos rankraštinę knygą „Bitelė Baublyje“ bei anoniminę lenkų kalba parašytą poemą „Baublys“,

skirtą Poškai, ir Peterburgo „Baublio Respublika“ sieja kultūrinis Baublių vardo simbolis, vardo kultūrinė atmintis, aktualizavusi įvykusį simbolinį kultūrinio vertimo veiksmą, bendrą ir kas svarbu — gyvą ATR valstybingumo tradiciją ir bendrą kultūrinę ideologiją kitos kartos lietuvių sąmonėje.

3. Baublių vardo kilmės aiškinimas (drūtai baubiantis garnių šeimos paukštis, arba kita reikšmė — „išpuvęs medis“), taip pat Baublių vardo išplitimas Lietuvoje (esama tokiu vardu upių, ežerų, pelkių, balų, taip pat žmonių pavardžių ir pravardžių) rodo Baublių vardo gajumą kultūrinėje sąmonėje bei žymi šio vardo žinomumą, garsą.

4. Poemą „Baublys“ ir „Baublio Respublika“ jungia ir Baublio vardo simbolinė valdovo / karaliaus interpretacija. Poemoje „Baublys“ plėtojama gaudžiančio ažuolo, žemaičių karaliaus, metafora, kuri kultūriniame tekste „Baublio Respublika“ įgyja kultūrinio vertimo veiksmą, kai metaforą perkeliama į simbolinio žaidimo erdvę, kurio metu įsivaizduojamam ATR karaliui buvo išrenkamas Baublio vardas (Egidijaus Aleksandravičiaus duomenys).

5. Dionizo Poškos „Mana darželė“ ir „Baublio Respublika“ sieja bendras simbolinis medžio — atminties motyvas. Poškos medžiuose įamžinti, įrėžti „vardai prietelių“ žymi Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus „Ad Narviam“ („Narevui“) bei Vergilijaus „Bukolikų ir „Georgikų“ poetinę recepciją, aktualizavusią simbolinius medžio — atminties, žaidimo motyvus.

6. Peterburgo dvasinės akademijos studentų katalikiškosios organizacijos „Baublio Respublika“ (beje, kuriai priklausė ir Antanas Baranauskas su Klemensu Kairiu) karnavaliniai žaidimai, improvizacijos ATR istorijos tema, išreiškiantys išlaisvinančią nuo istorinės baimės giliąją karnavalinę pasaulėjautą (Bachtino sąvoka), įkūnijo simbolinę studentiškos bendruomenės veiklos formą — kultūrinį ritualą, tylųjį istorinio pasipriešinimo būdą.

7. „Baublio Respublikos“ dalyvių žaidimai simbolizavo šventės fenomeną, kuriam būdingas vienijimasis ir sąmoningas dalyvavimas. Kartu simbolinis žaidimas suteikė kūrybinę laisvę pakartoti, vadinasi, kurti istoriją, simboliškai sugrįžti į „aukso amžiaus“ laikus, į ATR valstybingumo tradiciją, kuri buvo svarbi Dionizo Poškos literatūrinei ir kultūrinei savimonei.

8. Dvi asmeninės ir istorinės būties džiaugsmo formos — Dionizo Poškos „Mana darželyje“ įkūnytas epikūrietiškojo gyvenimo būdo modelis, kuriame „įrašytos“ simbolinės medžių „istorijos“ „išaugo“ iki kūrybos ir kultūrinės bei istorinės atminties įamžinimo erdvės, ir „Baublio Respublikos“ karnavaliniai žaidimai ATR istorijos tema — ne tik išreiškė istorinės bičiulystės, bendrystės formą, bet ir žymėjo prarastos laisvės atgavimo galimybę kultūroje ir kultūrinio žaidimo kaip istorijos tęsinio būdą.

9. „Baublio Respublikos“ literatūrinė kūryba, rankraštinio laikraščio leidimas „Literatų žirgas“ rodo, jog žaidybinės improvizacijos ATR istorijos tema, tapo rimta kultūrine veikla, palaikančia Dionizo Poškos literatūrinę ir kultūrinę tradiciją.

* * * * *

Willy VAN LANGENDONCK

(Katalikiškasis Leuveno universitetas, Belgija)

DIACHRONIC CLASSIFICATION OF BYNAMES GIVEN BY ADULTS, AND BYNAMES GIVEN BY YOUNG PEOPLE

In this talk, I will deal with the diachronic classification of surnames or bynames for adults given by adults and compare this system with the diachronic classification of nicknames for teachers or pupils given by young people. First, I will discuss surnames and adult bynames, proposing a

dichotomous division into 'origin' and 'characterization'. This system will be contrasted with juvenile name-giving, which basically consists of 'characterization'. For the diachronic classification of adult bynames, I have been using a twofold parameter: the initial class and meaning of the word, and the naming motivation, i.e. the relation of the word-meaning to the name-bearer. In the pattern [first name + surname], e.g., John Fox, the surname Fox can be analyzed as follows. Concerning the word class and meaning, we have an animal name or possibly an inn name. In itself, this does not say anything about the motivation of the byname. This is provided by the motivational relation between John and Fox. John could resemble a fox or hunt foxes, or he could have come from an inn called Fox. In this motivational semantics, metaphor and metonymy are often used, as is the case here. In my classification, motivation is taken as the main division. 'Origin' and 'characterization' can be further subdivided. The notion of origin refers to the meaning of the genitive case, or in contemporary English, of the prepositions of/from. The name-bearer is in a relationship to another entity, a person or family, or a place. Note that these entities are not characteristics of the name-bearer him-/herself. The category of origin subdivides into two major subclasses: a) names of (mostly) familial relationship, e.g., eng. John-son 'son of John'; b) local bynames, relating to a place or space, e.g., (the person from) Westmoreland, Windsor, Heath. The notion of characterization is relevant to most other names and pertains to a person's salient attributes, physical appearance, psychological peculiarities, behavior, social status, profession, occupations, or other activities. We see a continuum from 'property' to 'activity', e.g., Brown, Wilde, Smith, etc. Note that here, the name-bearer displays certain features him-/herself, which appear in a continuum. Typically, in juvenile name-giving, characterization is focused on, and not origin. Also, young people play with sounds and forms. These, as well as most of their characterizations, refer to external properties, of the language and of the name-bearers respectively. Remarkably, modern boys, not girls, display a significant interest in English or anglicized formations, often taken from Anglophone TV programs.

* * * * *

Lidija LEIKUMA

(Latvijas universitetas, Latvija)

LATGALES LATVIEŠU VĀRDI OFICIĀLĀ UN NEOFICIĀLĀ LIETOJUMĀ

Latviešu personu vārdu jeb t. s. priekšvārdu aplūkojumā pētnieku uzmanības lokā parasti nonāk luterāņu kalendāros ietvertie personvārdi, jaunie, uz latviešu valodas bāzes darinātie vārdi, beidzamajā laikā arī gadsimtu mijas aizguvumi no vairākām kontaktvalodām un dažādi vērtējamie jaundarinājumi uz jau esošo personvārdu bāzes. Latvijā iznākošo kalendāru kalendāriji palaikam ietver visai atšķirīgu informāciju, tāpēc laba šķiet 19. gs. 2. pusē pastāvējusī tradīcija kalendārijos paralēli rādīt dažādu konfesiju kristāmvārdus.

Latgales latviešu (=latgaliešu) (priekš)vārdu sistēmā vēl nesen dominēja katoļu kristāmvārdi, kļūstot par nepārprotamu lokālās identitātes apliecinātāju. Latgaliešu personvārdu sistēma ir visai autonoma parādība (to apliecina arī Latgalē (agrākajā Inflantijā) pierakstītie folkloras materiāli), kaut līdzinās leišu un poļu antroponīmu sistēmai.

Līdzīgi kā leišiem un poļiem, šeit, kaut iedami mazumā, joprojām funkcionē senie katoļu kristāmvārdi, kas nereti ir t. s. pāra vārdi (Donats un Donata, Bronislavs un Bronislava, Ļudvigs un Ļudviga). Tie bieži pastāv fonētiskos un morfoloģiskos izlokšņu variantos (Stass, Stoņs, Taņcs, Tanslovs, Stonslavs (< Staņislavs) u. tml.).

Nereti atšķiras dokumentos un neoficiālā saziņā lietojamie vārdi, kas ir oficiālo vārdu īsinājumi. Tomēr kā dokumentu vārds Kaze (< Kazimers, Kazimirs) vai Brone, Broņa (< Broņislava) latgaliešiem grūti iedomājams. Tādi toties bieži redzami kapu pieminekļos un mazāk oficiālā lietvedībā, ieskaitot baznīcas grāmatas. Īsinātā personvārda iekļūšana oficiālā aprītē reizēm izsauc juridiskus sarežģījumus (Mase < ?).

Turpmākos onomastiskos pētījumos Latgales latviešu antroponīmu sistēmai būtu pievēršama lielāka uzmanība.

* * * * *

Ilona MICKIENĒ, Rīta BARANAUSKIENĒ

(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

ONOMASTIKOS REZULTATAI GEOLINGVISTIKOJE: EKSPEDICIJŪ PATIRTIS

Pirmasis vietovardžius pradėjo tirti K. Būga, vēlāu kiti mokslininkai, nuosekliai juos rinko Lietuvių kalbos instituto, mūsų fakulteto dėstytojų ir studentų dialektologijos ekspedicijose. Dabar vykdamt projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“⁸ vienas iš projekto tikslų yra vienu metu surinkti svarbiausius sociolingvistinius duomenis iš viso lietuvių kalbos ploto ir atlikti pirminę jų analizę. Taip bus siekiama užfiksuoti XXI a. pradžios lietuvių kalbos situaciją.

Šiame pranešime aptariamas vienas iš punkto klausimyno aspektų, t. y. paveldo dalies gyvosios kalbos vardynas: vietovardžiai ir pravardės. Vietovardžiai pagal jais įvardijamų objektų rūšį gali būti: vandenvardžiai, gyvenamųjų vietų vardai, laukų, dirvų, arimų vardai, miškų ir jų dalių vardai, pelkių vardai ir t. t. (plg. LKE, p. 652)⁹.

Projekto metu kol kas tirti tarminiai punktai Pasvalio, Kauno, Marijampolės rajonuose. Projektas dar tik pradedamas, todėl apibendrinti respondentų apklausos duomenys, išvalgos, pateiktos pranešime, bus pirminiai, tikslintini projektui bent įpusėjus ar pasibaigus.

Respondentų buvo prašoma išvardyti žinomus vietovardžius bei pravardes. Tyrime dalyvavo kelių kartų atstovai, tiek vyrai, tiek moterys. Respondentai, paklausti apie vietovardžius, pirmiausia vardija kaimus (esančius ar buvusius), smulkiųjų toponimų nebežino, o jeigu pasako, tai tuos, kurie buvo vartojami jiems gyvenant gimtojoje sodyboje, jų vaikystėje. Melioracija, vienkiemių naikinimas ir žmonių kėlimas į gyvenvietes, sunaikino smulkiųjų vietų vardus nutrūko galimybė juos perduoti jaunesniosios kartos atstovams, kurie smulkiųjų vietovardžių visiškai nežino.

Kiek kitokia situacija su pravardėmis. Nelabai noriai respondentai atsako į šį klausimą, bet vardija ir savo vaikystėje girdėtas pravardes, ir dabartines. Jaunesniosios kartos atstovai gana noriai prisimena mokyklos laikus ir mokytojų bei mokinių pravardes, pateikia ir vieną kitą kaimyno pravardę (gražesnę). Taigi galima išskirti kelis pravardžių sluoksnius: mokytojų ir kaimiečių. Pravardžių motyvai: fizinės ypatybės (*Žirafa* — aukšta, liesa; *Rutuliukas* — stambi), būdo ypatybės

⁸ „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (projekto kodas Nr. VP1-3.1-SMM-07-K-01-028, projekto vadovė — prof. Danguolė Mikulėnienė).

⁹ LKE — Lietuvių kalbos enciklopedija. V. 1999.

(*Žydas* — labai suktas žmogus, *Lambda* — mėgo dainuoti), giminystė (*Tomžentis* — Tomo žentas, *Tamošiukas* — Tamošiaus sūnus). Pravardinės nominacijos principai gana šiuolaikiški, sunku įžvelgti archajiškesnių motyvų.

Galimybė dar kartą patyrinti lietuvių vardyną, jo kitimus suteiks naujos informacijos ne tik kalbos mokslui, bet ir ar kitų sričių tyrėjams, kurie domisi ir stengiasi pažinti Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių žmonių mentalitetą, pasaulėjautą, rasti regioninius, kultūrinius skirtumus, aptikti ir aprašyti išnykusių baltų genčių oniminio substrato pėdsakus.

* * * * *

Alma RAGAUSKAITĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

DĖL LIETUVIŲ IR LENKŲ KALBŲ KONTAKTŲ XVII–XVIII A. KĖDAINIŲ MIESTO VARDYNE

1. Apie Lietuvos miestiečių istorinių asmenvardžių slavinimą jau yra rašyta. Pirmiausia minėtini Zigmo Zinkevičiaus, išsamiai ištyrusio Vilniaus Šv. Jono bažnyčios 1602–1615 m. santuokų ir 1611–1616 m. krikšto registracijos knygu antroponimiją, darbai. Apie vieno didžiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų — Kauno — XVI–XVIII a. vietinės bendruomenės asmenvardžių slavinimo procesą yra rašiusi šio pranešimo autorė. Siekiant palyginti slavinimo mastą skirtingų miestų (didelių ir mažų) vardynuose ir remiantis seniausios šiuo metu žinomos Lietuvoje 1599–1621 m. Joniškio parapijos krikšto metrikų įrašais, ji aptarė joniškiečių asmenvardžių slavinimo polinkius, atkreipė dėmesį į unikalią lietuviškų asmenvardžių gausą.

2. Šio pranešimo tikslas — aptarti XVII–XVIII a. Kėdainių miestų gyventojų asmenvardžių lenkinimo procesą, išskirti būdingiausius lenkinimo reiškinius ir veiksnius, turėjusius įtakos antroponimų lyčių perteikimui miesto administraciniuose šaltiniuose.

3. Medžiaga pranešimui surinkta iš 1623–1806 m. Kėdainių miestų aktų knygu. Jos rašytos lenkų ir lotynų kalba. Iš kalbamųjų istorijos dokumentų buvo identifikuota 619 skirtingų kėdainiškių (479 vyrų ir 140 moterų) įvardijimų. Papildoma antroponiminė medžiaga buvo surinkta iš 1666 m. Kėdainių miesto inventoriaus, iš kurio išrašyta 315 miestiečių įvardijimų. Tyrimo tikslams realizuoti dar remiamasi ir 1752–1799 m. Kėdainių parapiinės Šv. Jurgio bažnyčios krikšto įrašais.

4. Kėdainių miesto šaltinių (1623–1806 m. aktų knygu ir 1666 m. miesto inventoriaus) antroponimijos tyrimo rezultatai rodo, kad dalis kėdainiškių asmenvardžių, ypač ankstyvesniuose XVII a. įrašuose, yra perteikti gana tiksliai — su lietuviškomis patroniminėmis priesagomis *-aitis*, *-ėnas*, *-ūnas*, kai kurie asmenvardžiai dar turi nenumestas galūnes. Tokių lietuviškų antroponimų lyčių vartojimo atvejų esama ir XVIII a. įrašuose.

5. Nuo XVII a. kėdainiškių asmenvardžiai vis dėlto buvo lenkinami: minėtini garsų substitucijos atvejai, dalis vyrų asmenvardžių turi slaviškas priesagas *-evič* ir *-ovič*, o dauguma moterų asmenvardžių — priesagas *-ova* ir *-ovna*. Tai labiau pastebima XVIII a. miesto rankraščiuose.

6. Lenkinti ne tik Kėdainių administraciniuose dokumentuose, bet ir 1752–1799 m. Kėdainių parapiinės Šv. Jurgio bažnyčios krikšto registracijos knygoje užfiksuoti asmenvardžiai. Tačiau šiame XVIII a. bažnytiniame šaltinyje taip pat pastebėta miestiečių pavardžių autentiškų lyčių vartojimo atvejų.

7. Kėdainiškių asmenvardžių slavinimo procesas XVII–XVIII a. nebuvo labai intensyvus (ypač XVII a.). Panašu, kad Kėdainių ir šio miesto apylinkės tuo metu dar ne itin smarkiai aplenkintos. Kėdainių reformatai kalvinistai rūpinosi lietuvių kalbos puoselėjimu. Kėdainių miestas buvo reformatų lietuviškumo centras Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Šiame mieste net lietuviškos pamaldos pradėdant XVII a. trečiuoju dešimtmečiu su penkerių metų pertrauka (1682–1687 m.) vyko iki 1785 m. Pats Kėdainių miesto burmistras Steponas Jaugelis Telega dalyvavo miesto reformatų sesijoje, kurioje nutarta parengti lietuviškoms pamaldoms reikalingas knygas. Nors šios ekstralingvistinės aplinkybės ir neturėjo tiesioginio poveikio užrašant minėtų šaltinių pavardžių lytis, tačiau aiškiai parodo, kad lietuvių kalba dar plačiai buvo vartojama ir saugoma XVII–XVIII a. Kėdainių viešajame gyvenime. Taigi ir raštininkai (ar bent jau jų dalis) gerai mokėjo lietuvių kalbą ir lietuviškos kilmės pavardes galėjo užrašyti tiksliau.

8. Kėdainių miesto istorinio vardyno tyrimus būtina tęsti toliau.

* * * * *

Christiane SCHILLER

(Berlyno Humboldto universitetas, Vokietija)

BERUFSNAMEN IN PREUßISCH-LITAUEN

Im Rahmen dieses Vortrages wird die Klasse der direkten Berufsnamen Preußisch-Litauens untersucht.

Unter den direkten Berufsnamen versteht man ursprünglich aus Beinamen gebildete Familiennamen, die sich sowohl auf die Haupterwerbstätigkeit, als auch auf die Nebenerwerbstätigkeit, die soziale Stellung oder auch auf Ämter beziehen. Die Quellengrundlage für diese Studie bildet das von Horst Kenkel 1972 herausgegebene Verzeichnis der „Amtsbauern und Kölmer Amtsbauern und Kölmer im nördlichen Ostpreußen um 1736“. Dieses Verzeichnis erfasst für den berücksichtigten Zeitraum relativ vollständig den historischen Familiennamenbestand in Preußisch-Litauen. Aufgrund der Tatsache, dass im 18. Jahrhundert die Herausbildung der Familiennamen noch nicht abgeschlossen war, ergibt sich ein konkreter Bezug zur Berufs- bzw. Tätigkeitsausübung des Namensträgers bzw. seiner unmittelbaren Vorfahren. Insofern können die ermittelten Familiennamen Aufschluss geben über die tatsächlich von Litauern ausgeübten Berufsfelder.

* * * * *

Dalia SVIDERSKIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

TARPUKARIU UŽRAŠYTŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES VIETOVARDŽIŲ TYRIMO PRADINIAI REZULTATAI IR PERSPEKTYVOS

Tyrimo pagrindu pasirinkta viena vertingiausių moksliniu požiūriu medžiaga — unikalūs iš gyvosios kalbos tarpukariu užrašyti Marijampolės apskrities vietovardžiai, fiksuoti trylikoje valsčių. Autentiška, mažai tirta medžiaga pagal įvardijamų objektų rūšį skirstoma į grupes

(vandenvardžius, gyvenamųjų vietų vardus, žemėvardžius) ir vertinama svarbiausiais visų tikrinių žodžių tyrimo požūriais (darybos ir kilmės). Nustatyti atskirų klasių (miškų, kalnų vardų) darybos bruožai, kilmės tendencijos, atlikti kai kurių klasių dalies toponimų tyrimai (neoficialių gyvenamųjų vietų vardų, asmenvardinės kilmės žemėvardžių), ištirti dviejų valsčių — Marijampolės ir Balbieriškio — visi vietovardžiai. Rezultatai įdomūs, vertingi, aktualūs. Jie papildė jau esamų įvairiaaspėčių arealinių tyrimų sąrašą, daro mokslo ir plačiai visuomenei prieinamą beveik nepublikuotą leksikos dalį, išryškina šio arealo toponimų savitumą. Daugelis vietovardžių darybos ir kilmės aiškinimų (ypač žemėvardžių sluoksnyje) skelbiama pirmą kartą. Manoma, kad rasti pamatiniai žodžiai galėtų būti laikomi ne tik analizuojamų vietovardžių etimologijos užuomazgomis, bet galėtų papildyti jau esamus pietinio lietuvių kalbos ploto vietovardžių darybos bei kilmės aiškinimus ir būtų svarbūs tolesniems lietuvių toponimikos tyrimams.

Ypač vertingi pasirodė tarpukario medžiagos tyrimo rezultatai vandenvardžių ir kitų vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių, sluoksniuose.

Marijampolės apskrities tarpukario anketų duomenys ne tik patikslino esamus hidronimijos duomenis, bet ir papildė Lietuvos upių ir ežerų vardyną naujais vandenvardžiais. Atkreipus dėmesį į 40 iš gyvosios kalbos užrašytų vandenų vardų, kurie iki šiol nepublikuoti, neįtraukti į oficialius upių ir ežerų vardų sąrašus ir netirti, buvo nustatytas kiekvieno jų darybos būdas ir darybos pamatas. Be to, gretinant publikuotus vandenų vardų šaltinius bei tarpukario vietovardžių anketose teikiamą papildomą informaciją, rasti ir susieti su jau žinomais keletas vandenvardžių variantų. Šie ir kiti minėti toponimai papildė jau žinomas lietuviškų hidronimų bendrašaknes grupes, pakoregavo buvusią ir parodė realią vandenų vardų vartosenos gyvojoje kalboje situaciją tuometinėje Marijampolės apskrityje. Dar buvo nustatyta, kad didžioji dalis naujai užrašytų Marijampolės apskrities vandenvardžių priklauso vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui.

Kildinant vietovardžius iš asmenvardžių, pastarųjų pamatiniam žodžiui pagrįsti pirmiausiai buvo ieškota vieninteliame dabartinių pavardžių sąrašė *Lietuvių pavardžių žodyne* (T. 1—2, Vilnius, 1985—1989). Dažniausiai rasta, tačiau dalis asmenvardžių mūsų dienų nepasiekė, kaip pastebėta — jie išliko tik vietovardžiuose. Šių onimų vartoseną ir kai kuriais atvejais palyginti didelį produktyvumą patvirtino XVI, XVII, XVIII a. pietų Lietuvos ir kitų šioms artimų vietų antroponimija, t. y. iš įvairių istorijos dokumentų (bažnyčių metrikų knygu, dvarų inventorių, miesto aktų knygu ir kt.) surinkti ir į lapelius išrašyti asmenvardžiai. Jų sankaupa, saugoma LKI Vardyno skyriaus fonduose.

Gauti rezultatai: išskirti asmenvardžiai, kurių jau nėra šių dienų vartosenoje. Manoma, jie galėtų būti aktualūs ne tik vietovardžių, bet ir asmenvardžių tyrėjams, besidomintiems antroponimų atsiradimo, struktūros, formų raidos, autentiškumo, kilmės dalykais. Taigi atliekamo arealinio tyrimo rezultatai dar kartą patvirtino šio darbo aktualumą.

Ateityje bus siekiama turėti tarpukariu Marijampolės apskrityje užrašytų vietovardžių visumos analizės duomenis. Taigi atskirų vietovardžių klasių (subklasių) tyrimus ketinama tęsti, nustatyti likusios, dar netirtos, šio arealo toponimijos, kaip specifinės leksikos dalies, darybos, kilmės, galbūt ir semantikos ypatybių panašumus bei skirtumus. Taip pat planuojama ištirti ir aprašyti išnykusios baltų genties — jotvingių — oniminio substrato pėdsakus.

Vykdomi tyrimai galėtų būti vertingi ne tik kalbos mokslui, bet ir įdomūs etnologams ar kitų sričių tyrėjams. Jie padėtų geriau pažinti pietų Lietuvoje gyvenusių žmonių mentalitetą, pasaulėjautą.

* * * * *

Daiva ŠEŠKAUSKAITĖ

(VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)

MITOLOGINIAI ELEMENTAI VARDYNE

Pranešime nagrinėjamas mitologijos sluoksnius varduose.

Pranešimo objektas — mitologinio pobūdžio žodžiai, frazeologizmai ir asmenvardžiai: laumžirgis, laumės šluota, laumėpapis, laimėti, kaukabarzdis, kaukagrybis, raganos taukai, ragangrybis, raganuogė, raganžolė, velniarope, velniadagis, velniagrybė, velnio ožys, vilkolakis, vilkokartė, vilkobelė, vilkomaras, vilkvyšnė, Aušra.

Pastebėta, kad mitologinius dėmenis turintys vardai ir žodžiai yra susiję su mitais, dievybėmis, tautosakos pagrindiniais herojais. Liaudyje buvo įprasta grybus, augalus, vabzdžius, įvairius gamtos reiškinius vadinti mitinių būtybių, dievų vardais. Žodžio mitologiniai aspektai perteikia mitinę informaciją dėl archajinio pasaulėvaizdžio relikto, dėl senovės baltų religinės ideologijos, dėl dievų, deivių bei mitinių būtybių reikšmės ir prasmės.

* * * * *

Janina ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

DĖL JONIŠKIO PAVADINIMO IR JO GRAMATINĖS FORMOS

Joniškis — Šiaurės Lietuvos miestas, pradėjęs kurtis XVI a. pradžioje. Istoriniuose dokumentuose randame paminėta, kad 1526 m. Vilniaus vyskupas Jonas kartu su Medininkų (Varnių) vyskupu lankė Kuršo pasienį ir rado ten išplitusią pagonybę, garbinamą Perkūną. Joniško vardas, teigiama mokslininkų, yra aiškios darybos. Tai priesagos *-iškis* vedinys iš asmenvardžio Jonas. Tokios darybos vardai Lietuvoje yra paplitę, plg: *Alekniškis, Aleksiejiškis, Algirdiškis, Antaniškis, Barboriškis, Bernotiškis* ir pan.

Vietovardžių nemažai esama ne tik istoriniuose dokumentuose, bet ir kituose kalbos šaltiniuose, iš kurių vienas gausiausių — pasakojamoji tautosaka, užrašyta vietos gyventojų. Toks Šiaurės Lietuvos istorijos ir kultūros saugotojas, švietėjas plačiąja prasme buvo Matas Slančiauskas (1850 02 21 — 1924 04 11). Jis kartu su bendradarbiais yra užrašęs per 4500 įvairios tautosakos. XX a. 7-8 dešimtmetyje tautosakininkų — Norberto Vėliaus, Kosto Aleksyno, Ados Seselskytės ir kalbos konsultantės Aldonos Jonaitytės — parengtuose pasakojamosios tautosakos rinkiniuose („*Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*“ (1985), „*Šiaurės Lietuvos pasakos*“ (1974) ir „*Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*“ (1975)) dažnai vartojamas ir Joniško miesto pavadinimas. Tik jis turi kitą gramatinę formą — *Joniškė*. Minėtuose rinkiniuose dažniausios vardininko ir kilmininko linksnio formos: *Joniškė, Joniškės*.

Istoriniuose šaltiniuose (1610, 1613, 1618, 1619, 1775) minimos šios Joniško lytys: *de ciwitate Janiszek, z miasta Janiszek*, iš kurių sunku nuspręsti *Joniškis* ar *Joniškiai, Joniškė* ar *Joniškės*.

Kazimiero Būgos tikrinių žodžių kartotekoje esama užrašymo: *Jōniškis*, miestelis Šiaulių apskritis, kitoje kortelėje — *Joniszkis, kia*, bet ir *Joniškė*, miestelis Šiaulių a.

Minėtinas ir Motiejaus Valančiaus užrašytas sakiny: *Joniszkies žmones rudi bet gieri*.

1923 m. gyventojų surašymo duomenimis pateikiama tik Joniško kilmininko linksnio forma — *Joniškio miestas*, kuriame yra 668 ūkiai ir 4141 gyventojai.

1937 m. Žemės vardų anketose taip pat pateikta kilmininko linksnio forma — *Joniškio miestas*.

1998–2004 m. atnaujinę vakarų aukštaičių šiauliškių plote tarminius tyrimus, kuriam priklauso ir Joniškio miestas, kalbininkai tarmės tekstų užrašymuose ir vėl aptiko kone prieš 160 metų vartotą miesto pavadinimo gramatinę formą *Joniškė*. Nors ji nebuvo fiksuota taip nuosekliai, kaip M. Slančiausko, bet kartais pramaišiu vartota su dabar normine forma *Joniškis*. Reikia pasakyti, kad *Joniškės* pavadinimas žinomas vyresnio amžiaus pateikėjams, o jaunesni nuosekliai vartoja norminę formą.

Taip ir norisi retoriškai paklausti, ar nebūtų tikęs ir regiono vietovardžius dar paryškinęs miesto pavadinimas *Joniškė* ar *Joniškės*? Juk Joniškio apylinkėse yra Žagarė, Švėtė, Sidabrė, Kulpė, Raktė ir, Nerijos Bartkutės disertacijoje „*Joniškio rajono teritorijos toponimika: daryba ir raidos polinkiai*“ gausu pavadinimų, sudarytų iš asmenvardžių su priesaga *-ynė*: *Adeikynė, Aleksandrynė, Ališauskienė, Baltokynė, Bernotienė, Burbynė, Gelažynė, Duncynė, Ignotynė, Jasyne, Jurevičynė, Kuodyne* ir pan.

* * * * *

Nijolė TALUNTYTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

KAUNO PAVIETO GIMININIAI PAVADINIMAI

Į šiuos pavadinimus pirmieji dėmesį atkreipė istorikai — H. Lowmianskis, paskutiniaus dešimtmečiais jiems skyrė nemaža dėmesio ir Lietuvos istorikai. Išsamus Kauno pavieto giminių aprašas yra pateiktas H. Liulevičiaus, kuriuo šiame darbe taip pat remiamasi. H. Lowmianskio knygoje tyrinėjama 87 pavadinimai, kurie vadinami *nazwy rodowe*. *Nazwy rodowe* lenkų oikonimikoje yra pavadinimai, kurie iš pradžių reiškė šeimos ar giminės, gyvenančios toje gyvenvietėje, kuopinį pavadinimą. Nuo patroniminių pavadinimų jie skiriasi tuo, kad yra be patroniminių priesagų. Daugiskaitine forma buvo vadinama visa giminė ar šeima. Kauno pavieto giminių pavadinimų struktūra niekuo nesiskiria nuo kitų giminių kilmės oikonimų. Jie atskirti pagal istorinių dokumentų įrašus, kuriuose jie apibrėžiami kaip *Ród*.

* * * * *

Dovilė TAMULAITIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

LIETUVIŲ HIDRONIMŲ SU PRIESAGOMIS *-(t)inis, -(t)inė, -(t)inės, -(t)iniai* KIRČIAVIMAS

Pranešime aptariamas hidronimų (upių ir ežerų vardų) su priesagomis *-(t)inis, -(t)inė, -(t)inės, -(t)iniai* kirčiavimas. Tai gausiausia priesaginių vandenvardžių grupė — A. Vanago veikalė *Lietuvos TSR hidronimų daryba* (1970) jų pateikiama 560 (kirčiuotų 536). Nagrinėjamas dvejopas (priesagoje ir šaknyje) hidronimų, turinčių minėtąsias priesagas, kirčiavimas bei tokį kirčiavimą

lemiantys veiksniai: ryšys su atitinkamų priesaginių apeliatyvų kirčiavimu tarmėse ir bendrinėje kalboje, akcentinėmis pamatinių žodžių savybėmis. Pateikiant konkrečios priesaginių vandenvardžių grupės kirčiavimo analizę, norima atkreipti dėmesį į bendresnes tyrimo problemas. Taip pat stengiamasi pabrėžti hidronimų bei kitų onimų kirčiavimo tyrimų svarbą ir aktualumą.

* * * * *

Asta URBONAVIČIŪTĖ

(Klaipėdos universitetas, Lietuva)

XVI A. PIRMOSIOS PUSĖS KLAIPĖDOS VALSČIAUS ASMENŲ ĮVARDIJIMO BŪDAI

Kol kas žinios apie XVI a. lietuvių antroponiminę sistemą remiasi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės onomastikos tyrimais. Iš šių tyrimų žinoma, kad tuo metu buvo nusistovėję visi pagrindiniai asmenų užrašymo būdai: vienu, dviem ir trimis skirtingais asmenvardžiais. XVI a. dokumentų analizė rodo asmenų įvardijimo dviem asmenvardžiais sistemos įsigalėjimą. Onomastikos tyrimuose pažymima, kad XVI a. antrojoje pusėje dauguma asmenų buvo įvardyta dviem asmenvardžiais. Taip įvardijimo situacija buvo apibūdinama visoje Didžiojoje Lietuvoje, tačiau tikėtina, kad regioninių skirtumų taip pat galėjo būti. Mažosios Lietuvos (Ragainės, Klaipėdos valsčių) asmenvardžių tyrimai dar tik pradedami, todėl informacijos apie šiame regione XVI a. buvusią antroponiminę sistemą žinių nėra.

Peržiūrėjus Klaipėdos valsčiaus mokesčių mokėtojų asmenvardžius matyti, kad vienanariai įvardijimai yra dar labai dažni. Nors ne retai pasitaiko baltiškos kilmės asmenvardžių (*Albeck, Gaydellus, Gaylus, Mastwyll*), vyrauja įvairių formų krikštavardžiai. Vienu krikštavardinės kilmės asmenvardžiu dažniausiai yra įvardijami žemesnių socialinių sluoksnių asmenys.

Įvardijimai vardu ir apeliatyvu Klaipėdos valsčiaus sąrašuose labai reti. Asmenvardžių, atsiradusių iš lietuviškų apeliatyvų (profesijos, amato pavadinimų), nėra daug (*Matzell Angeldeck, Peter Syrnikall, Nargill Kubill*), tačiau gausu atsiradusių iš vokiško profesijos, amato pavadinimo (*Steffan Amptschreiber, Andres Fleyscher*). Pasitaiko asmenvardžių, kilusių iš tautybę apibūdinančio apeliatyvo *lietuvīs, kuršīs, prūsas, žemaitis* (*Gaydan Lyttaw, Andre Kursch, Michel Prewßs, Anthonius Sameytt*), rečiau — iš socialinį statusą apibūdinančio apeliatyvo *bajoras, žentas, nausėda*.

Asmenų įvardijimas dviem asmenvardžiais XVI a. pirmosios pusės Klaipėdos valsčiaus vardyne vyrauja (2/3 įvardijimų). Dažniausiai pirmasis tokio įvardijimo narys yra krikščioniškos, o antrasis – pravardinės kilmės asmenvardis (*Andre Schepell, Hans Kubelcke, Jacub Tzerwe*). Labai dažnai dvinario įvardijimo pirmoje vietoje rašoma nekanoninė krikšto vardo forma, labai retai turinti mažybinės priesagas (*Hans, Jahn, Greger*). Antrieji dvinario asmenų užrašymo nariai galėjo būti patroniminės ir nepatroniminės kilmės asmenvardžiai. Patronimai XVI a. Klaipėdos valsčiaus vardyne randami labai retai. Nepatroniminės kilmės antrieji dvinario įvardijimo nariai dažniausiai priesagų neturėjo, o vartojami priesagų vediniai nors buvo reti, tačiau jų priesagų įvairovė buvo didelė.

Asmenų įvardijimų trimis asmenvardžiais pasitaiko labai retai (*Hans Junge Perkun, Petrell Muschell Darge*). Dažnai šalia tokių įvardijimų būna paminėtas ir to paties asmens dvinaris įvardijimas.

XVI a. pirmojoje pusėje Klaipėdos valsčiuje vyraujantis asmenų įvardijimo būdas skyrėsi ne tik nuo tuo metu buvusio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir nuo kai kurių kitų Sambijos valsčių (Tilžės, Ragainės, Įsruties).

* * * * *

Algis UZDILA

(Punsko licėjus, Lenkija)

BALSTOGĖS VAIVADIJOS SVARBESNIŲ MIESTŲ BALTIŠKŲ PAVADINIMŲ ETIMOLOGIJA

Balstogė (lk. *Białystok*, brus. *Bielastok*, esp. *Bjalistoko*) — Palenkės vaivadijos sostinė. Išaugęs ant Supraslės kairiojo intako *Balos* upės krantų.

Senosios Balstogės teritorija tai žemumos kraštas. Tekanti upė lenkiškai vadinama *Biała* „Baltoji“. Tačiau jos vagos gruntas yra durpės, taigi baltumas upės varde čia yra užsiklydęs per nesusipratimą, reikia manyti, kad tai fonetiškas vertinys iš baltiškojo vardo *Bala*. Lankose ir pirmieji namai kūrėsi. Todėl reikia manyti, kad *Balstogės* vardas kilęs nuo *balos stogų* (*stogai* „namai“). Lenkų kalbininkų teikiama miesto vardo etimologija *Biały Stok* „Baltas šlaitas“ yra nepatikima, nes tų baltų šlaitų čia nėra. Balstogės vardo etimologizavimą nuo *balos stogų* dar labiau sustiprina (žr.) *Baloyžos* vardo etimologija.

Beceilai 3b (lk. *Beceły*) — tai bažnytkaimis Suvalkų apskrityje. Beceilų vardas minimas jau XV amžiaus užrašuose.

Šį bažnytkaimio vardą lietuviškai kalbantys žmonės išlaikė atmintyje, todėl jo formos autentiškumu abejoti nereikėtų. Tačiau vardo kilmė lieka sunkiai išvelgiama. Lietuvių kalba nėra dosni ryškių su vietovardžio šaknimi giminingų žodžių. Turime tikrai šauksmažodį *bėci* — taip šaukiama ožka. Lieka neaiški ir priesaga *-eil-* (retai kur aptinkama), neaiškus ir jos vaidmuo šiame vietovardyje. Saulius Ambrazas knygoje „Daiktavardžių darybos raida“ (p. 123) pateikia daiktavardžių pavyzdžių su priesaga *-ail-* ir *-eil-*: *nerimaila* — „nenuorama“, *siauteila* — „išdykėlis, nenuorama, padauža“... Turime dzūkų tarmėje *pačiupailą* — „žmogų, kuris daug čiūpojasi, krapštosi“... Tokie pavyzdžiai rodo, kad tai pejoratyvinė priesaga, apibūdinanti menkinamą veikėją. Taigi *beceilai*, reikėtų manyti, besą menkų ožkų laikytojai ar vargani jų augintojai.

Turime pavardes: *Becas*, *Becaitis*, *Becis*, *Beconis*, *Bečas*, *Bečelis*, *Bečius*, *Bėčas*, *Bėčis*, *Bėčius*, plg. la. pavardę *Bečs*, esama Latvijoje ir kaimų: *Beči*, *Bečs*, *Beceni*. Tačiau ir šių tikrinių daiktavardžių šaknies kilmė nėra aiški (LPŽ). Galbūt šias pavardes, kaip ir pačius *Beceilus*, galima būtų sieti su minėtuoju žodeliu *bėci*, kuris rodytų ir tuos žmones auginus ožkas, bei iš jų pavardžių kilusius vietovardžius.

Galdapė (lk. *Goldap*, vok. *Goldap*) — miestas vardą perėmė nuo *Galdapės* upės. *Galdapės* vardas Lietuvoje nėra suvoktas ir visai kraipomas: *Gulbupė*, *Geldapė*, *Geltapė*. Beje, ir lenkiškoji Vikipedija, pasiremama lietuviškais šaltiniais, pateikia šio miesto lietuvišką formą *Geldapė*.

Gdanskas (lk. *Gdańsk*, vok. *Danzig*, kašb. *Gduńsk*, lot. *Gedanum*, *Dantiscum*, jid. דאַנצק — *danc*) — Lenkijos uostas prie Baltijos jūros.

Kai kurie lenkų kalbininkai mano, kad miesto vardas yra slaviškas, nurodo buvus praslavų šaknį **gvd* „liūnas, pelkė“. Kita grupė kalbininkų teigia, kad vardas bus susiformavęs dar priešistorės laikais, kai čia prieš slavus gyveno kažkokios gentys. Tos kažkokios gentys ir buvę prūsai. Miestas buvo įvairiai vadinamas: *Kdansk*, *Gyddanyzc*, *Gdanzc*, *Dantzk*, *Dantzig*, *Dantzigk*, *Danzig*, *Dantiscum* ir *Gedanum*. Tai dar kartą rodytų, kad vardas ateiviams buvęs svetimas ir ne iš karto nusistovėjo. Latvių kalba iki šiandien turi išlaikiusi žodį *danska* — „liūnas, klampynė, raistas“ iš **danc-ka* || danga „kelio duobė, klanas“ (K. Būga, Rinktiniai raštai, III, p. 179). Todėl, matyt, žulavai lėmę gyvenvietės ir miesto vardą. Taigi iš pr. *danska* „klampus“, per vok. *danzig* → *Danzig* — lenkų kalboje įvyko metatezė, ir susiformavo vardas *Gdańsk*.

* * * * *

Ona VAIČIULYTĖ-ROMANČUK
(Varšuvos universitetas, Lenkija)

**MOTERŲ ĮVARDIJIMO YPATUMAI LIETUVIŲ IR SLAVŲ KALBŲ PARIBYJE.
DIACHRONINIS ASPEKTAS**

1. Moterų įvardijimo sandara ir narių seka lietuvių antroponimijoje.
2. XVIII–XIX a. Gervėčių parapijos gyventojų tautinė sudėtis ir jos atspindys pavardžių ir vardų sandaroje.
3. Moterų pavardžių sandaros ypatumai XVIII–XIX a. Gervėčių parapijos dokumentuose.
4. Moterų įvardijimo narių seka XVIII–XIX a. Gervėčių parapijos dokumentuose.
5. Moterų visuomeninio statuso išraiška jų įvardijimuose.
6. Išvados.

* * * * *